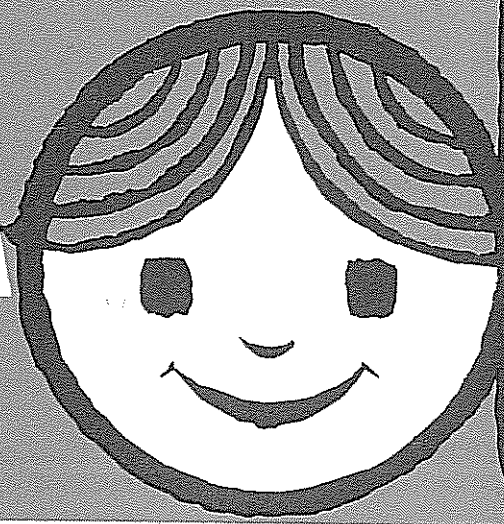

ספרות ילדים וזמננו פחג-מגח

ספריה
המכללה לחינוך
ע"ש דוד ילין
ירושלים

החמישית
זכרת ב (י"ח)

שבט תשל"ט — ינואר 1979

22 נוב' 1978

ספריה
המכללה לחינוך
ע"ש דוד ילין
ירושלים

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

עיון ומחקר

מילונים לילדים

מאת גרשון ברגסון

במילון¹. ולא זו בלבד. מאז תחייתה של השפה העברית והמגמה ללמד עברית בעברית, ליוו את הטקסטים, שנמסרו בידי הילד, מילונים או כעין מילונים למשל: המפעל הגדול של "מקרא מפורש" שלמענו עשה רבות ר' שלמה שרברק ז"ל בראשית המאה, בורשה ופולנא;

סיפורי המקרא לילדים של ביאליק ורביניצקי, שהופיע בתרס"ה בהוצאת "מוריה" באודיסה. מאז ועד היום מופיעים כמעט כל ספרי הלימוד לילדים ב"מקרא בליווי מילון היינו: יש בהם באוה מלים בלתי-מובנות ועל-פי הרוב, אף איר-רים וציוורים.

החידוש שבמילונים שידובר בהם הוא בכך, שהמילון מופיע לא כנספח לטקסט של הספר שבידי הילד, שכרגיל מסביר מלים שנראו למחברים בלתי-מובנות באותו טקסט, אלא כספר-עזר לילד שער-מד בפני עצמו.

2. ראה ג' ברגסון, שלושה דורות בספרות הילדים העברית, הוצאת יסוד, 1966. — הפרק צעדים ראשונים עמ' 55.

1. מאז 1973, התעשרנו בסידרה של מילונים לילדים, שחוברו בכוונה תחילה למענם. בעצם הופעתם אין חידוש. מילר-נים לילדים הופיעו לפני כן, בתשל"ב הופיע תדריך לשימוש במילון, בהוצאת משרד החינוך והתרבות, ובו רשימה של מילונים לילדים המצויים בשוק.

החידוש הוא בגיוון, גם בצורה וגם בתוכן, והמושך את תשומת הלב הוא הריבוי של המילונים בתקופה קצרה יחסית.

ההכרה כי מילון הוא מכשיר-עזר ח"שוב לילד — וכי הילד יכול להעזר בו — הכרה זאת היא נחלת מחנכים מזה דורות.

זה כבר, בסוף המאה הקודמת, בראשית צמיחתה של ספרותנו לילדים, ידעו המחברים לצייד את קוראינו הצעירים

1. רבקה גלעדי, תדריך לשימוש במילון, משרד החינוך והתרבות, תשל"ב.

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל, ד"ר אסתר טרסי, בתיה מעוז

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ. ירושלים

2. במבוא ל"מילון ראשון לתלמיד", שהופיע ב-1973, אומרת המערכת, כי המילון "בא למלא חלל בעולמו של התלמיד". אפשר להבין כי החלל הוא העדר מילון מתאים. אך יש למחברים גם כוונה דידקטית ברורה: "הוא בא גם להרגיל את התלמיד... לעין בספר-עזר, במילון, באנציקלופדיה, בלקסיקון — הרגל שלד-אבוננו הרב הוא חסר".

המילון מחולק לשלושה: א. מילון-לשון; ב. מילון-תורה; ג. מילון-טבע-ומולדת.

בשלושת הכרכים יש 4600—4800 ערכים, בקירוב.

הכרך הראשון כ-1700—1800; בכרך השני — 1300—1400; ובכרך השלישי כ-1600—1700, אך יש ערכים זהים שמר-פיעים בשני כרכים, בעיקר בלשון ובתורה. חלוקת המילון לשלושה חלקים נעשה תה על מנת להקל על השימוש בו, "להר-גילו למצוא ערכים בהתאם להשתייכותם למקצועות הלמידה השונים, לעשותו שי-מושי שלא יצטרך... לשאת עמו משא כבד לביה"ס". להצדקת החלוקה מובאים איפוא שני נימוקים טכניים-פרגמאטיים, ואחד מהותי.

הנימוקים הטכניים אינם משכנעים, הנימוק המהותי, שמשמעותו להרגיל את הילד בגיל רך לשייך משהו לקבוצה מסוימת, למיין מלים ולסווגן — נימוק זה סביר. ואם המילון אכן מעודד פעולה

3. אריה חורשי — ראש המערכת, העורכים יוסף יעקובסון, עמנואל שהראי, מילון ראשון לתל-מיד, איורים: יעקב שחם, הוצאת ספרית מעריב, 1973, כרך לשון, 103 עמ'; כרך תורה, 95 עמ'; כרך טבע ומולדת, 128 עמ'.

זאת ראוי הוא לציון. אך דווקא מסיבות טכניות אין אפשרות לממש את המשימה הנכבדה, משום שלעולם אינך יכול לדעת אימתי תזדקק לפירוש של מלה שנמצאת בכרך זה ולא בכרך האחר.

אולם עיקר טיעוני שלא להפריד בין שני המילונים הוא, שיש לחזק את ההר-גשה ואת ההכרה כי כל הלומד לשון עברית — מקור המקורות שלה הוא

המקרא וההפרדה אינה רצויה. אף זאת: קשה לשער, שילד בגיל שלו מיועד המילון, ידע ללכת לחפש ביאור למלה לפי שהוא יודע מה מקורה, אם במקרא יחפשנה בכרך תורה, ואם בת-קופה מאוחרת יותר ואז יפנה למילון לשון. ואולי מסבה זאת יש מלים זהות שמופיעות בשני הכרכים, יש איפוא כפי-לות, והמחברים שיערו, שהילד יכול להז-דקק לפירוש מלה זאת, הכפולה, גם בלי-מודי התורה. לעומת זאת הביאו המחב-רים במילון-לשון מלים רבות שמקורן בתורה ולא הובאו במילון תורה. כלום שיערו שבעת לימוד הלשון יזדקק לפירוש ובעת לימוד התורה — לא יזדקקו לה?" קשה למצוא את העיקרון הדידקטי שהנחה את המחברים לנהוג כך. מדוע המלה גזלה מופיעה במילון תורה והפועל גזל במילון-לשון, אם-כי המקור והדוג-מה לגזל מובאים מן התורה (שמות כ"ג 21). או הפועל תקע מופיע במילון-לשון והמקור לו — תורה ותהלים; וכן הניף, דגל, סיר וכדומה. לא לגמרי ברורה הב-חירה של המלים במילון תורה. אם הת-כוונו לסייע לילדים בלמידת ספרי-החור-מש, ההסברה של מלים שהתורה מקור-להן מובנת. אך מדוע הובאו במילון-תורה מלים שאינן מופיעות בתורה אלא בנבי-

אים אחרונים ובכתובים כגון: אסיר ארב, גבה, גהר, גיא, הגה, היכל, הלל, זבוב, זבול, חבר, חלוץ, יבב, ימוד, כותרת, נכבד, כחש, מארב, מבוא, מחוקק, מסלה, נזר, נחשתים, סכל, סחר, עטר, עתק, פגה, צלצל, צריח, רדה, רחצה, שבכה, שוסה, תשועה, ועוד עשרות רבות כדוג-מתן.

הרי תוכנית הלימודים החדשה לילדים, והכוונה ודאי לכיתות ב'-ג', מחייבת לימוד תורה בכיתות ב'-ג'. אם המילון מיועד להקל בלימוד התורה — לשם מה להעמיס מלים שמקורן בנביאים ובכתו-רים? ואם הכוונה לילדים שלומדים גם נביאים וכתובים, כמו למשל לילדי כיתות ד' שתוכניתם כוללת יהושע, שופטים ומ-גילת רות — לאלה אפשר וצריך למסור מילון רחב יותר ולא מילון ראשון מסוג זה.

לעומת זאת נראה לי, כי המילון הנפרד לטבע-ומולדת הוא דבר בעתו. במיוחד ראוי לציון את האופי הלקסיקוני של כרך זה וחבל שהציורים בו אינם צבעו-ניים, בלקסיקון מסוג זה הדבר הכרחי. המחברים מצהירים במבוא על גישתם הסוביקטיבית בבחירת אוצר המלים. לאחר הודעה זאת נסתתמות כל הטענות לגבי בחירתו או אי בחירתו של ערך זה או אחר. אמנם לדבריהם הסתיעו בבל-גור⁴, אך לא רק עליו, כי אלולא כן היינו יכולים להכביד בשאלות אין סוף למה מלה אחת כלולה ואחרת לא. הרי אם להסתמך על בלגור צריך היה להשמיט הרבה מלים מנפאת שכיחותן הגבוהה.

4. רפאל בלגור, רשימת מלות-יסוד לבית-הספר, "אוצר המורה", ת"א, 1968.

המדובר בעיקר במילון-תורה שבו מלים כגון: אבל — שכיחות 400; אדון — 125; אבן — 131; אולם — 248; אז — 242; אחד — 427; מאד — 439; מה — 958; מן — 686; מקום — 451 ועוד מלים רבות כמוהן.

אך למרות ההערות שלעיל "המילון לתלמיד" הוא פריצת דרך. ההגדרות וה-הסברים קולעים ומדויקים. העיצוב נאה, את האיורים בכרך א' ובכרך ב' יש לר-אות בבחינת קישוט בלבד. המילון מבר-סס על עקרונות המילונות וגם ילד בכי-תה גבוהה שבביה"ס יפיק תועלת ממנו וירחיב את ידיעותיו הלשוניות ע"י פענוח הציורים ש'עצם, ש'תואר, פ', ת'הפעל וכו'.

3. חידוש אחר במילונים, שהופיעו בשנים אחרונות, הוא בכך, שהם יועדו בשביל ילדים בגיל הרך, גם לאלה שאינם יודעים עדיין קרוא וכתוב.

ואין בכך סתירה. גם ילד שאינו יודע לקרוא, יכול להש-תמש במילון וכך כותבים המחברים במ-בוא ל"מילוני": "אך גם ילדים שאינם יודעי קרוא וכתוב יפיקו ממנו תועלת והנאה. הילד שעדיין לא למד לקרוא יעלעל במילון ויתעכב אצל תמונות המר-שכות את לבו. הוא ינסה לגלות את הקשר בין התמונה והמלה".

המחברים טוענים, ובדין, כי המילון מיועד לילדים העושים את צעדיהם הרא-שונים בקריאה. אם התעורר ספק בלבו

5. שרה פלס, ד"ר שלמה אריאל, מילוני. מילון מצויר לילדים, איורים: דרור בן דב, יוסי גלברט, אלונה זגני, אסתר קורטי, המרכז לטכנולוגיה לימודית, 1976.

של מחנך, או מבוגר, אם אמנם יש טעם לתת מילון בידיו של ילד בכיתה א'—ב'—הרי, לדעתי, ייעלם הספק לאחר שידפדף במילון זה.

בבחינת מוסכמה היא היום לכולנו כי אפשר ואפשר להרגיל את הילד בגיל נמוך להזדקק למילון. בזין ציינו המחבר רים, כי הכוונה לשימוש זה אינה לשם מציאות הסבר למלה בלתי-מובנת בלבד. השימוש במילון ממלא תפקיד חינוכי לי-מודי במישורים רבים יותר שחורגים מן התפקיד המילוני הצר. "מילוני" ימלא תפקיד חשוב בהרגלת הילד להשתמש במכשיר-עזר זה ויש לשער שיתרום לעי-דוד הקריאה, כי העלעול והדפדוף בגיל שלפני הקריאה — קריאה היא, ומשמ-עותית בהחלט*. יש ב"מילוני" הדגמות רבות לשימוש במלה ושילובה במשפט, בלשון פשוטה אך תקינה ומדויקת.

"מילוני" עשיר באיורים. האיורים צב-עוניים ונאים למראה, הדומים ריאליסטי מאד, הילד רואה את הארון, את השול-חן, את הקולב, את הגרב, את מכונת התפירה בדיוק כפי שהם בביתו.

הפירות והירקות ניתנים בצבעם הטב-עי, הילד יבחין היטב בין אגס לאבוקדו, בין צנון לסלק ולא יטעה. הוא הדין

נראה לי, כי תרומתו של "מילוני" חשובה למשפחות הקרויות אצלנו טעונות טיפוח. רצוני לומר משפחות שהשפה העברית לא נר-כשה עלידי ההורים בדרך הטבעית כלשון-אם אלא בשלב מאוחר יותר, בבגרותם. אלה מש-פחות שההזדקקות לספר לא נובע מן ההרגל שבילדות, למשפחות אלה "מילוני" יהיה לעזר הן בעצם הדפדוף והעיון, והן בשימוש הנכון בשפה.

בפרחים. הם יפים וניתנים בצבעם הטב-עי, הבגדים מצוירים כפי שהילד רואה אותם בביתו ובסביבתו. הצוירים של דמויות האנשים מסוגננים, על-פי הרוב, אך לא יהיה קושי לאהות את הדמות. המאיירים ידעו להבליט את ההבדל בין ילד לילדה, צעיר וזקן וגם הציבו את האיש בסיטואציה המתאימה בלבשו הנכון — הטייס במטוסו והמתפלל בת-פלתו. הדמויות והצוירים ברובם מחיי-כים אלינו ואנו משיבים להם חיוך. המיון של קבוצות מלים, עצמים, בעלי-חיים, כלים וכדומה — תורם תרומה סגולית, יש במיון זה תרגיל טוב לפעילות של שיוך ושיווג.

ב"מילוני" כ-1000 ערכים ומספר זהה של צוירים.

המבדיל מילון זה מאחרים הוא בכך שאין לך מלה שאין ציור לצדה, אלא במקרים של מלה שאין להמחשה כגון מתי, כדי, למה, מי; או מלים שהמחב-רים העדיפו שלא להמחשה למשל המלה מת. הצוירים צבעוניים מגרים, מסקרנים ובמילון זה הדרך שמובילה למלה היא מן הציור ולא כמקובל אל הציור מן המלה.

לשון אחר: "מילוני" אינו רק כלי-עזר להבהרת משמעויות של מלים בלתי מר-בנות. "מילוני" הוא גם כלי לעדוד פעי-לות לשונית ולטיפול מוקדם בהחדרת לשון שימושית תקינה ובכך ייחודו של מילון זה.

4. **מילון בית-הספר** מיועד לילדים בגיל גבוה יותר והוא ממלא תפקיד

6. אברהם אבן-שושן, מילון בית-הספר, קרית ספר, ירושלים, 1976.

מילוני מובהק. מילון זה רחב בהיקפו. יש בו 15,000 ערכים וערכי-משנה. הוא בנוי לפי כל הכללים של מילון מודרני ויכול לספק את כל הצרכים של תלמיד בבית-הספר. יש במילון מוספים רבים המעשירים את עולמו של הילד ואמורים להשיב על הרבה שאלות, שאין עליהן מענה אלא בספרי-עיון: שמות של מדי-נות, של נהרות ושל הרים גבוהים בעולם; משקלות ומדות; 200 שנים בדורות הא-חרונים וכדומה.

ב"מילון בית-הספר" כ-1,200 איורים אשר באים להמחיש מלה ולהקל על המ-שגתה.

האיורים במילון זה לא תמיד ממלאים את תפקידם כדבעי ואפשר היה לוותר על רבים מהם ובמקומם להביא אחרים שימלאו תפקידם במלואם. למשל: הצוירים למלים אמבולנס, אמ-בטיה ומקלחת, חתול, כדורגל, מסמר וכדומה, עצמים שהם נפוצים מאד ושהם בהישג יד של כל מבוגר בבואו להסביר ולהמחיש אם אכן יש צורך בהמחשה. וסוג אחר של איורים מיותרים כאלה שאינם מוסיפים להמחשת המושג ולפע-מים אף מסבכים כגון: צוירים של עצים. אם רוצים לעזור לילד ליצור לעצמו תמו-נה מדוייקת של העץ חייבת התמונה להיות ברורה וזהה לצורת העץ ולצבעו.

אם הציור אינו אלא צללית של העץ או של הצמח, הוא לא מוסיף ולא כלום. כגון הצללית של ארז ובננה באדום דור-קא, או של ארז — בשחור, או ציור החרוב. בדומה לכך יש צוירים של עצמים שאינם מוסיפים להבהרתם כגון: נחיל דבורים (336), אשה טוחנת (196) ורבים כמוהם. מילון בית-הספר כולל גם מלים

לועזיות, ואלה כמובן מועילות לגיל הג-בוה יותר של תלמידים. המילון מנוסח בצורה מדויקת לשונית, וקודמו המילון החדש של אבן שושן שימש בסיס לא למחברו של מילון זה אלא גם רבים אחר-ים הסתמכו עליו ובמיוחד המילון הצ-עיר שבו ידובר להלן.

5. **מילון צעיר**, הוא הצעיר שבמי-לונים. במילון כ-2,600 מלים המלוות ציור רים בצבעים, שמטרתם להמחיש לילד מושג או עצם ולדעת המחברות אלה יקלו עליהם בתפיסת המונח.

בכל עמוד נמצאים 2 עד 4 צוירים והם אכן מגוונים את העמודים ומשווים למי-לון צורה נאה ומושכת את העין.

האותיות נאות, הניקוד מדויק, המלה המוסברת, מודגשת ע"י אות שמנה, המ-לה שמלווה בציור מודפסת בצבע זהה לצבע הציור. עד כאן טוב ויפה.

אך כשאתה מדפדף בקסקט ומעיין בהסברים ובתוכנם מתעוררות שאלות מספר.

מילון הוא ספר מלים שהן מוגדרות או מבוארות. ההגדרה והבאור יש להם כללי ברזל שחייבים להקפיד בשימושם שאם לא כן אין צורך בהם. לא נשמרו שני הכללים בקפדנות מס-פקת.

הגדרות מטעות. יש במילון הגדרות שאינן מדויקות ומטעות כגון:

"אבדה — דבר שהלך לאבוד ואי אפשר למצוא אותו" ואין זה נכון. לא מבחינת העובדה ולא מב-

7. ניצה נפתלי, נחמה ניר-ניב, מילון צעיר, ציירה: שרה ברקאי, הוצאת עמ'עובד 1978.

חינת השימוש בלשון. לכולנו ידוע שיש אבדות ומציאות. המציאה היא אבדה שנמצאה. יתר-עליכן, אנו מלמדים על "השבת האבדה", היינו אפשר למצאה ולהשיבה לבע-ליה. ומבחינת הלשון — "הלך לאבוד" אינו מדויק ויש לומר אבד.

"אבוס — שקת ממנה אוכל הסוס". לא מובן מדוע שקת. במקום אחר במילון מוסברת המלה שקת: כלי להשקיה" וזה נכון. כן לא מובן מדוע סוס. האם נרתעות המחברות מהכללה של בהמה. והרי במילון הס-בירו מושגים מופשטים הרבה יותר.

"אזרח — יליד הארץ או תושב קבוע במדינה". זהו חלק ראשון של ההסבר שנמצא במילונו של אבן-שושן. אך שם יש המשך שמסביר את המושג וכאן ה-הסבר נקטע ואינו שלם.

"אבזם — מנעול לחגורה או מנעול לנעל ולסנדל".

כלל גדול הוא, כל הבא להסביר מלה במלה אחרת האחרונה חייבת להיות ידועה יותר, מדויקת יותר או מרחיבה את הבלתי ידוע. מנעול קשור, לפחות אצל ילד, במכ-שיר שננעל או נפתח בעזרת מפתח. אבזם אינו מנעול, הוא לכל היותר — כפי שמג-דיר בצדק אבן-שושן טבעת או מסגרת. מי שמסביר אבזם במלה מנעול מטעה,

על-כל-פנים אינו מחנך לדיוק בהבחנה. אי-דיוקים רבים מסוג זה בכל המילון כגון; מחט — מקל דק של מתכת; מחוג — מין מקל, מסמר — מקל דק. המלה מקל שמורה לעץ. כך ודאי יוד-עים הילדים בגיל זה שלמענו מיועד המי-לון — אין לכן להשתמש במלה זאת שלא כמקובל, ושלא ברוח הלשון.

הסבר ע"י עימות. מקובל להסביר למי שאינו יודע מלה בלתי מובנת ע"י עימות ושגור השימוש "ההפך מ...". במה דברים אמורים, כאשר המלה המובאת כהיפך ידועה ומובנת וע"י כך נתפס ההסבר בקלות. מי שאינו יודע מה זה כבד אך יודע מה זה קל, יבין ללא קושי אם ייאמר לו "כבד ההיפך מקל". וכך אפשר להשלים מבחינה מיתודית עם הסבר ע"י שימוש ההיפך מ...

אולם אם ההיפך אינו מובן מאליו, הסבר מסוג זה אין בו תועלת. לדוגמה: במילון נאמר "פשוט — ההי-פך ממסובך".

ההנחה היא ודאי כי המלה מסובך נפוצה יותר וידועה. לכן אפשר להסביר בעזרתה את המלה פשוט. אך אין הדבר כך.

המלה פשוט לפי בלגור⁶ שכיחותה 33 והמלה מסובך — שכיחותה 7. משמע כי מי שאינו מצוי בשימוש המלה "פשוט" ודאי לא נעזר לו אם נאמר "ההיפך ממ-סובך".

אפשר היה לקבל בדוחק דרך זאת, אילו המלה המבוארת היתה נתונה ב-מילון.

אך המלה מסובך בכלל אינה מופיעה

8. ר' 4.

במילון זה, מה טעם איפוא להסביר בעזרתה מלה אחרת? דומה לכך: פתוח — ההיפך מסגור. אילו המלה סגור היתה מוסברת ע"י ההיפך מפתוח — ניחא, כי שכיחותה של פתוח — 36 ושכיחותה של סגור — 12.

בסוג זה של הסברים, ההיפך מ... יש דברים מתמיהים יותר, כגון: אור — ההיפך מחושך; חושך — ההיפך מאור. מלא — ההיפך מריק; ריק ההיפך ממלא.

אם שתי המלים אינן מובנות ואני צ-ריך להסבירן, הרי אם אמרתי שהאחת ההיפך מקודמתה לא אמרתי ולא כלום. אלא אם כן איני מטיל ספק בכך שהאחת ידועה.

ואכן צריך היה לשער כי המלה אור ידועה ולהסתפק בהסבר על-ידי ההיפך מאור — חושך; או המלה "מלא" ידר-עה ולהסתפק בהסבר המלה ריק.

חיזוק לתיזה זאת: שכיחות המלה אור — 187 ושל חושך — 27, שכיחות המלה מלא — 238 ושל ריק — 46.

מלים נרדפות. אחת הדרכים להסברים היא השימוש במלה נפרדת ובתנאי כמובן שהנרדפת ידועה יותר. מה טעם להסביר את המלה שיפור במלה שכלול, כאשר המלה שכלול אינה מוסברת כלל. או קמ-צן — להסביר במלים כילי, בזבזן, שתי המלים אינן מוסברות.

אגב: אף לא אחת מארבע המלים מופיעות אצל בלגור, היינו שכיחותן למ-טה מ-5, וודאי אפשר היה לוותר על מלים אלה במילון.

(המשך בעמוד 26)

הסברים לא ממצים ולא מדויקים. יש קושי בביאור מלים לילדים. אך מי שבא לבאר חייב להקפיד על דיוק בהסבר. למשל: עגונה — ... "אסור לעגונה להנשא כל עוד לא ימצא בעלה". ואם בעלה נמצא ויודעים היכן הוא — מותר? והרי ידוע שלא זו הבעיה אלא מתן הגט. או עתירה — "בקשה לבית משפט הג-בוה לצדק". והרי עתירה היא בקשה לאו דוקא לבימ"ש.

וכן **פסולת** — "שיירים של חומר שאין בהם שמוש", ולא נכון הדבר. אנו מרבים לדבר על שימוש חוזר של פסולת לצרכים שונים.

או **תעלה** — "חפירה בה מניחים צנורות מים וביוב", והרי יש תעלות רבות אחרות פתוחות, כגון חלק מן המוביל הארצי, ומה בדבר תעלת-סואץ?

יש איזה ערבוב תחומים בתפיסת המ-חברות את יכולתו של הילד. מחד-גיסא ההנחה היא שהגיל שאליו מופנה המילון מוגבל, קשור במוחשי ומציינים למענו דגל, דלת, מורה, כורסה, דג, סביבון וכו'. היינו — יחס של מבוגר לצעיר שאוצר המושגים שלו דל ביותר, ומסבירים לו גם את המלים גדול, גג כפתור וכדו'.

מאידיך גיסא מובאים הסברים למלים כגון: רוצח — אדם ההורג **בדם קר**, או משוגע — חולה רוח שדעתו נטרפה עליו.

6. לסיכום:

יש טעם וצורך לתת בידי הילד, גם בגיל הרך, מילון והוא מכשיר טוב לנוכ-טים שטה של למידה פעילה ועבודה עצ-מית. המילונים, שהופיעו לאחרונה, כל

גן שעשועים

80 שנה לשבועון-הילדים העברי הראשון

מאת ד"ר אוריאל אופק

"לספר להם [לילדים] סיפורים יפים ולטעת בהם מידות טובות, לדבר באזניהם נעימות, לשיר להם שירים נחמדים, לספר להם מעשי גדולים וטובים, טוב דרכם והצנע לכתם לקחת מוסר, לספר להם מפלאות הטבע וידו החזקה, לחוד להם חידות, לחדד שכלם, להמציא להם עונג ושעשועים, לצייר להם בכל עת מעשה אחר, כי רוח האדם יאהב חליפות וחדשות". — יעדים אלה, כפי שנוסחו בפירוט רב בפתח הגליון הראשון של השבועון העברי לילדים "גן שעשועים" (ליק, 1 בפברואר 1899), משותפים כמעט לכל עיתוני הילדים והנוער בעולם. שכן, מאז הוציא ג'ון גיבורי בלונדון ב-1752 את המאגזין הראשון לילדים, The Lilliputian Magazine, ניתן למצוא במרבית העיתונים לילדים אותה רבגוניות הומוגנית של המועיל עם הנעים: הענקת חוויות והקניית ערכים, סיפורת ושירה, מידע ומדע, שעשוע ובידור, עידוד ההתבטאות העצמית, "עונג ושעשועים" ושאר הפתעות, "כי רוח בן אדם יאהב חליפות וחדשות".

אין תימה, שעתונות-הילדים העברית התחילה מתהווה באיחור, כמאה שנה ויותר לאחר הופעתם של העיתונים הראשונים לילדים באירופה; וגם אותם ירחונים ושבועונים — קיומם היה תלוי בנס, ורובם ככולם לא האריכו ימים יותר משנתיים-שלוש. ואין זה מקרה גם, שהראשון לעתונות-הילדים העבריים בעולם יצא בארץ-ישראל דווקא; ללמדך, כי רק משזכתה ספרות-הילדים העברית לקרקע צמיחה טבעית בשלו התנאים להעניק לקוראים הצעירים עיתון, שהוא מטבע בריאות, יצירה של קבע ורציפות.

אמנם, נסיגנות בודדים להוציא כתבי-עת לנוער היהודי, נעשו באירופה כבר בראשית המאה ה-19. נסיון ראשון בתחום זה, יש לראות בשלושת לוחות-השנה "ציר נאמן", שהוציא יוסף פרל בגאליציה (טארנופול, תקע"ד—תקע"ו). אמנם, על הלוחות שנועדו להפיץ בקרב יהודי גאליציה את רעיונות ההשכלה בדרך פופולארית, לא נאמר במפורש כי הם נועדו לנוער דווקא; אך עיון בתוכנם — אגדות תלמודיות 'מתורגמות' ללשון המקרא, עיבודי סיפורים מוסרניים בשכר עבודת-הכפיים והסובלנות ובגנות התנופה, ורדיפת הכבוד, רשימות טבע ומדע וכן חידות — אינו מותיר

ספק כי פרל הפדגוג הועיד את השנתונים הללו, קודם כל לתלמידי בית-החינוך שלו ולנוער הנוטה להשכלה. יש, איפוא, מידה של צדק בדבריהם של כמה חוקרים, שפסקו כי פרל הוציא "את כתב-העת העברי הראשון בשביל הנוער היהודי" (כדברי מאיר וייסברג בירחון Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1928, עמ' 82).

כן הופיעו במאה ה-19 באירופה ובאמריקה כתבי עת לועזיים לנוער היהודי, שהראשון בהם היה, כנראה, "קרן תושיה" — צייטשריפט פיר דיא רייפערע יוגענד", שהוציא חיים הירש שוואבאכר בפירת (באוואריה), בשנת תקע"ז/1817. כתב-עת זה, שיצא ממנו, כנראה, גליון אחד בלבד, נדפס, רובו ככולו, גרמנית באותיות עבריות, וכלל, בין השאר, אגדות וסיפורי מקרא "ללמד בני ישראל מידות ומוסר". אחריו יצאו כתבי-עת לועזיים לנוער היהודי גם בצרפת, ארצות-הברית, הונגריה, הולנד ועוד; רובם ככולם בעלי צביון לאומי דתי, שלא האריכו ימים. אבל העתון העברי הראשון, שפון במפורש לילדים, היה הירחון "עולם קטון", שיצא בירושלים בתרג"ג—תרג"ד (1893) בעריכת אליעזר בן-יהודה, יהודה גור-גרונובסקי ודוד יודלביץ. בשער העתון נאמר כי הוא "יכיל סיפורים, שירים, משלים וחידות, ידיעות הטבע ודברי הימים, כתובים לפי רוח הילדים והשגתם". הופעת העתון לא הייתה סדירה, ולאחר שיצאו שבעה גליונות, תוך קשיים עצומים, פסקה הופעתו. כשש שנים אחר-כך הופיע במזרח-אירופה השבועון העברי הראשון לילדים, "גן שעשועים".

אברהם מרדכי-פירקו ומפעלו החינוכי-ספרותי

"להועיל לבני עמי כל ישעי וחפציי" — כך כתב הסופר-המחנך אברהם-מרדכי פירקו בפתח המקראה שלו "נטעי נעמנים" (וארשה, 1883), שהכילה "ממייטב ספרי החכמה והפדגוגיה בשפות העמים". זכות-ראשונים בלחי מעורערת שמורה לא"מ פירקו (נולד בלומז'ה, תרי"ג/1853, מת בגראייבו, תרצ"ג/1933): הוא היה הסופר העברי הראשון בגולה, שהקדיש את אוגו ועטו לטיפוחה של ספרות-הילדים לענפיה. כמעט כל מה שכתב כיוון לקורא הצעיר. הוא הוציא ספרי לימוד, חיבר את סדרת-הסיפורים הראשונה לילד העברי בגולה וכן ערך את שבועון-הילדים העברי הראשון בעולם. ואם לא השכיל להדביק בכתיבתו את כיווני הזמן החדש, בישרה פעילותו השקד-נית ורבת-השנים את יציאתה-למרחב של ספרות-הילדים העברית והפיכתה לתופעה של קבע. "מיום עמדי על דעתי עבדתי", כתב פירקו באוטוביוגרפיה שלו, "תקופת שנים אחת הייתי סוחר, תקופה אחת הייתי מורה וזה כשלושים שנה אני מדפיס". בתקופת עבודתו בהוראה חיבר את ספרו "נטעי נעמנים", הכולל "מאה סיפורים ומשלי מוסר [מתורגמים]... לוקחי נפש ומעוררי לב", במטרה "ללמד בני-ישראל דעת שפתנו הקדושה ולנטוע בהם מידות טובות וישרות". בשל חוסר ממון היה הספר מונח אצלו בכתובים. וכדי להחיש את ההדפסה חיבר את האגרון "ספר המכתבים השלם" (וארשה תרמ"ב), הכולל 150 מכתבי משפחה. אגרות ידידות ומכתבי מסחר. רק לאחר ש"נמכרו ממנו הרבה עשרות אלפים", נתאפשר לו להדפיס גם את "נטעי נעמנים".

1. ראה גרשון ברגסון, "שלושה דורות בספרות-הילדים העברית", עמ' 64—66.

2. "תולדות חיי", "בית המדרש החדש", גראייבו תרצ"א, חוברת ה'.

בהקדמתו למקראה תיאר פיורקו את העובדה ששררה בספות-הילדים, ש"עד ימי הדור הזה לא דאגו סופרי ישראל בעד הצעירים לחבר בעדם ספרי מקרא קלים, המושכים את הלב... רק בעשר השנים האחרונות האלה החלו הסופרים לשים לב לצעירי הצאן, לעשות למענם מטעמים". בשנות עבודתו הספרותית-הפדגוגית הענפה, גיבש לעצמו אברהם מרדכי פיורקו דעה משלו על טיבו של המזון הרוחני שיש לתת לילדי ישראל. בהסכימו עם "חכמי הפדגוגיה", שיש לשלב את הנעים עם המועיל, וכי "עלינו ללכת ולהשתמש בתחבולה הזאת בהיגון בני געורינו", החליט ליצור כלי שיתאים למטרה זו — הוא כתב-עת עברי לילדים. בסוף תרנ"ח בישר בעתונות העברית על הופעתו הקרובה של שבועונו "גן שעשועים", וביום ד', כ"ח בשבט תרנ"ט (1 בפברואר 1899), יצא בעיר-הגבול הגרמנית ליק — כנראה בגלל קשיי הדפסה ובעיות צנזורה — הגליון הראשון של השבועון. העיתון הוגדר כ"מכתב-עתי לספרות ולמדעים שונים, יוצא לאור אחת לשבוע לתועלת נערי בני ישראל". גליון ראשון זה, שנכתב רובו ככולו על ידי פיורקו עצמו, נשלח חינם "לכל מכרינו ומיודעינו ולכל אשר שמענו שמעם".

ב"הודעת המו"ל", שנדפסה בשער גליון א', התנצל פיורקו על האיחור בהופעת העתון (1 בפברואר במקום 1 בינואר), "באשר כי כל ההתחלות קשות, נפלא ממנו להוציא לאור במועדו"; אבל הבטיח לפצות את המנויים, "באופן שיקבלו החותמים חמישים גליונות לשנה". כן התנצל על שבגליונות הראשונים לא יובאו שירים ושאר דברים הצריכים ניקוד, "בשל חסרון התנועות" והבטיח למלא בגליונות הבאים גם את החסרון הזה. (השיר המנוקד הראשון — "היין" מאת שלמה מאנדלקרן — נדפס בגליון 14).

שלוש מטרות עיקריות הועיד פיורקו לעתונו: מטרה מוסרית — "לקרב לב בני הגעורים לתורה ולטענת בקרבם מידות טובות וישרות"; מטרה משכילנית — "לפתח רוחם ולהכין קורות עולם, דברי ימי עמם, ידיעת עולם וטבע"; ומטרה דתית-לאומית — "להבב עליהם דעת שפת קדשנו ולקשר אותם בקשר קיים לעמם ולדתם" ("הגות רוחנו", גל' א).

עיון ב"85 גליונות "גן שעשועים" יוכיח כי העורך דבק במטרותיו אלה, וכי מרבית הסיפורים והשירים, המאמרים ודברי השעשוע היו בעלי מגמה דידאקטית. כמעט שלא נכללו בו דברים שהם בבחינת שעשוע לשמו. עם זאת ניכרים מאמצי העורך להעניק לעתונו צביון מאגאזיני מודרני, דוגמת שבועוני הילדים האירופיים של זמנו, שוודאי עיין בהם ולמד מהם. כל גליון חולק למדורים קבועים — "מאמרים ראשיים בברורי המידות", סיפורים קצרים וארוכים, שירים ומשלים, רשימות מדע וטבע, חדשות כלליות ולאומיות, דברי תורה, חידות ובדיחות.

"המאמרים הראשיים" שנכתבו בסגנון כבד, הוקדשו לעניינים המתאימים יותר לנוער מתבגר, למשל: "הובת בנים להורים" (גל' 1—3), מאמרו הפסיכולוגי של המשנתה הקבוע י"מ לאדאר מברדיצ'ב "מנוחת הנפש" (גל' 21) ומאמרו הארוך והמייגע של משה שלום קאפארנוב על היחס ההדדי בין "הנוף והנפש" (גליונות 26—36, בהפסקות). גם הסיפורים הרבים, שנדפסו ב"גן

3. מן המאמר "הגות רוחנו", "גן שעשועים", גל' א'.

4. קשה להתעלם מן העובדה ששם העתון הזה לשם המקראה המהוללת של אהרן רוזנפלד. בשנת הופעתו של השבועון נדפסה מהדורה ז' של המקראה "גן שעשועים", שהיתה מפורסמת ביותר במזרח אירופה כולם ביקש פיורקו לנצל את המוניטין של המקראה לטובת עתונו?

שעשועים", לוקים ברובם בסגנון מליצי, שהוא לעתים כבד ומאולץ. במדור "נטעי נעמנים" הובאו "סיפורים קטנים כוללים כל דרך טוב וכל מידה נכונה" — אם על חייהם של אנשי מופת (סוקראט-טס, אמיל זולא), או סיפורי היפה של פסח קפלן "שומר שבת כדת" (גל' 7), והוא מעשה בסוחר שסירב למכור לגסיך שטיח יקר ביום השבת. סיפורים היסטוריים פירסמו ישראל שפירא (שניהל אחר-כך את המחלקה השמית בספריית-ההוגנרס בווינגטון), ש. ראקובסקי מביאליסטוק — הסיפור "מות ישירים", מהווי גיטו פראג (גל' 9—12), והסופר הפורה יעקב שמואל טראכטמאן — הסיפור "צורת הבית" על תקופת בית ראשון, עם רמזים להווה (גל' 14—18). בשנה השניה ניתן למצוא ב"גן שעשועים" לצד הסופרים החובבים יושבי העיירות, גם מסיפוריהם של שלום עליכם, י"ל פרץ ועוד. פיורקו נתן בדין עדיפות בעתונו לסיפורים קצרים, ונימוקו עמו: "סיפורים גדולים לא ירצו לנו, כי למה גלאה את מוח בני הנעורים לזכור דבר בהמשכים? לוא יכולנו לצמצם כל סיפור בגליון אחד — ועשינו זאת בגפש חפצה" (גל' 36).

בכל אחד מכרכי "גן שעשועים" פירסם העורך סיפור גדול אחד בהמשכים מפרי עטו: שני הסיפורים הם בעלי מתכונת דומה וצביון מוסרני, ששלט אז בספרות הפדגוגית. הסיפור הראשון, "אב לבנים" (גל' 4—43), תיאר בלשון מליצית שנת-חיים בביתו של סוחר משכיל. לתוך סיפור-המסגרת, המתמקד בחיי היום-יום של הילדים על משחקיהם ומריבותיהם, שולבו שיחותיו המוסריות-הדידאקטיות של האב עם בניו — על תולדות ישראל ואישיו, המשל והממשלים, "הסיבה והמסובב" ועוד, עד הפרק האחרון, שבו מביא האב את בניו לאסיפה ציונית, "לחנך אותם לטעת בקרבם הרוח הציונית". המחבר לא התעלם ממגמתיותו הכוללת של הסיפור, בהטעימו כי "ממנו תצא תורה לבני-הגעורים, לדעת הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו": כהמשך ישיר כמעט לסיפור זה נדפס בכרך השני הסיפור בהמשכים "הרב ותלמידיו", שעיקרו שיחה בין רב משפיל לתלמידיו הצעירים על תולדות ישראל, קדושת השבת והמועדים, אורחות חיים ועוד. אין כמעט עלילה בסיפור זה, ואילו הרצאת העניינים מנוסחת בלשון מעורפלת, שגם הקורא המבוגר לא ירד תמיד לסוף דעתה. אגב, במקום סיפור זה, "הרב ותלמידיו", התעתד פיורקו להדפיס בהמשכים, בכרך השני של "גן שעשועים", סיפור חשוב ומתאים הרבה יותר — הוא "מסעי גוליבר", בהעתקה קלה וצחה, מאת חכם מהולל בארץ אשכנז [כך?...] אשר ישיבנו נחת נפש קוראינו הצעירים". אך, משום מה, לא נתממש הדבר והקוראים העבריים נאלצו לחכות עוד 23 שנה עד להופעתו של תרגום עברי ראשון של "מסעי גוליבר".

רב היה חלקם של השירים ב"גן שעשועים". לצד שירי העורך ועיבודי משלים נדפסו בשבועון מכתבים, משלים ושירים ציוניים מאת משוררים חובבים ונשכחים, כמשה הורליק, המקוה "להושיב נשמות קודש, להחיות עפר הארץ" (גל' 15), הממשל אפרים פוקסון מבבורניסק, אהרן לווית מקישינב וחיים ניסביץ ממינסק. אבל את שירי הילדות המובהקים פירסם משורר בלתי-יודע מברדיצ'ב בשם ז' איצקוביץ, שבחרונו הנאיביים ניתן למצוא ערגה לעולם-ילדות טהור: "לפרח

5. כשם המקראה הידועה של פיורקו.

6. בתרגום הופיעו במקביל שני תרגומים שונים של "מסעי גוליבר": עיבוד לילדים של פלק הלפרין (וארשה) ותרגום חלק א' ע"י מ. מבש"ן (ירושלים).

7. "השועל והכרם" (גל' 7), "העיור והפיסח" (גל' 10), "השועל והדגים" (גל' 13).

הזה הילדות דמתה, / כולה גיל ונועם, תמה וברה, כתב בשירו "הפרח והילדות" (גל' 20): שיר אחר מפרי עטו ("שיחות ילדים", גל' 25) פותח בחרוז נאה, שיש בו הברקה רעיונית-לשונית: "שפתי ילדים לא תדענה דומיה, / כי לבם לא ידע מזימה ורמיה".

ואם ניכרת נטייתו ה'פרובינציאלית' של פיורקו להדפיס בשבועונו מיצירות הבוסר של מושכי-עט יושבי עיירות גידחות, הנה, תודות לכך, היה "גן שעשועים" גם במת-פירסום ראשונה לכמה סופרים ומשוררים, שהעפילו אחר-כך אל צמרת הספרות העברית: דוד שיממוני (שמעוני) פירסם בו בגיל בר-מצוה את ראשון שיריו, "התדע" ⁸, שהוא עיבוד אחד משירי פרוג, בו ביטא הנער המשורר, בלשון ציורית ומלצת, את געגועיו אל "הארץ מקום שם הדסים / והרובים למכביר כעשב יפרחו". ויעקב פיכמן בן ה-18 שלח לעיתון מעיירת מולדתו בלצי (בסארביה), את ביכורי יצירותיו, ביניהם "שיר אביב" פשוט וניגוני (גל' 12), שיש בו גרענים ראשונים של יצירתו הלירית הבשלה:

"במרום הרקיע החרס יופיע / ופלגי אור ישפוך על כל יפה-גוף.

כל דשא צומח, כל ציץ נותן ריח, / מה נפלאים מעשיך, אל טוב ו!".

סופר שלישי, שעשה ב"גן שעשועים" את צעדיו הראשונים, היה צבי שארפשיטיין, שלמרות גילו הצעיר (15 שנה) היה מן המשתתפים הקבועים והפעילים בשבועון. מעיירת-מולדתו, דונא-ייבצי (פלך פודוליה), שלח עשרות רשימות, מאמרים, זוטות ופרקי מדע פופולארי, שליקט ותירגם מן העתונות הרוסית (קרני רגטגן, אספראנטו, העתונים הראשונים ועוד) בלשון קלה ורהוטה; אלה נדפסו במדורים "בקצוי תבל", "הטבע והאדם" ועוד, כשהעורך מעודדו וממריצו להוסיף ולכתוב ¹⁰.

צביון עיתונאי מובהק שיווה ל"גן שעשועים" המדור הקבוע "חדשות שונות", שכלל לקט תמציתי של ידיעות מרחבי העולם: בצורת בארץ-ישראל, ארון קולומבוס הועבר לסביליה, בנק ('בית אוצר') לילדים בסנט-לואיס, גילוי קבר מרדכי בפרס ועוד. לעיתים הכתיר העורך ידיעה מסויימת בכותרת 'פיקאנטית' שנונה; למשל, הידיעה על "אחד הפוחזים באיטליה, [אשר] נדון למאסר בבית-האסורים מאה ושמזונים ושמזונה שנה", זכתה לכותרת "אל תמות!..." — ממש כבמדורי ההווי בעתונות המודרנית. אבל 'קוריו' זה היה יוצא דופן; שכן, עדיפות ברורה נתן העורך לידיעות שתוכנן חיובי, או מאלף, כדבריו: "אין אנו מקבלים חדשות של שריפות, גניבות, רציחות וכדומה, כי אם ידיעות עולם והמצאות חדשות" (המדור "שערי תשובה", גל' 45).

נאמן לדרך זו, הכליל העורך גם במדורים הקלים חומר שצבינו לימודי או מוסרני. במדורים "אמרי בינה" ו"תורי זהב" הובאו משלי מוסר ופתגמי חכמה ("אין חכם כבעל הנסיון, ואין בעל-

8. גל' 26. השיר החום "דוד שימוביץ (בר-נש)", אך כעבור שבועות אחדים נדפס תיקון טעות ("קרא שימוביץ תחת שימוביץ"). בגל' 4/ נדפס שיר שני שלו.

9. גל' 12. אחריו נדפסו ב"גן שעשועים" שירים נוספים מאת פיכמן, מקוריים ומתורגמים (משל לרמונטוב. ל. יפה).

10. ראה פרקי-זכרונותיו המעניין של שארפשיטיין "תחילתי בכתיבה" — "היה אביב בארץ", ת"א תשי"ג. עמ' 146—150.

נסיון כחכם"). את מדור ההלצות כינה "הוללות ושכלות", ונימוקו עמו: אין הוא מבקש לתת בו רק דברים של מה בכך ("הוללות"), אלא גם "דברים של טעם, שיחות-חולין של תלמידי חכמים [ולכן] קראנום גם 'שכלות', דברים שכליים" ¹¹. כיוון שכך, הושתתו הלצות רבות ב"גן שעשועים" על 'דרושים' מתוחכמים לפסוקי מקרא ולפתגמי חז"ל; כגון: המעשה ברב, שהתנגזל על שלא הורה כהלכה, שכן "יפתח בדורו כשמואל בדורו", ויענהו הגאון במכתב: "וכי יפתח איש בור?..." חלקו של מדור החידות לא שפר ב"גן שעשועים". פיורקו כבד-הראש לא שש לפרסם חידות בשבועונו, "מפני שרע עלינו מעשה החידות בכלל... ולבד זאת מלאים אותנו ומייגעים סופרים זקנים ונערים בחידותיהם, כי היא מלאכה ואינה חכמה, ונקל לחוד חידה ממצוא חידה" (גל' 25). אך כיוון שאיי-אפשר לעתון-ילדים בלא חידות, הדפיסו רק לסירוגין, וגם אותן חידות שנדפסו חיובו בקיאות וחריפות; הנה, למשל, חידה שפתרונה הוא חלב בן-בענה (גל' 35):

"מגיבורי מלך ישראל הייתי, / נלחמתי בעוז וברוב כוח;

להיות לריה ניחוח / על מזבח ה' עליתי".

גם הדפסת שמות הפותרים בעתון לא היתה לרצון העורך: "להזכיר שמות חמישה פותרים הראשונים — גדולה תהיה הקנאה, ולהזכיר כולם נחום על הגליון" (גל' 25), ורק פעם אחת בלבד הבטיח העורך, כי שלושה פותרים ראשונים ("אם יערו כל המקומות בתנ"ך שמשם יצאו הדברים") יזכו בספר-פרס.

פיורקו, שהאמין בכל לבו בכוחה של המלה הכתובה, נהג כפי שנהג במודע ובמתכוון. הוא הבחין בפער המהותי שבין חומר-הקצף של הילד הנכרי לבין המזון הרוחני של ילדי ישראל: "צא וראה מה הוא לומד, הילד הנוצרי, המתחיל: 'הזקנה והעז', 'הזקן זרע כרוב' וכדומה, והילד העברי מתחיל בתורה, חוקיה ומשפטיה". ומבלי לפסוק מה עדיף בעיניו, קבע העורך כי "נערי בני עמנו דורשים עניינים לענות בהם רוח ונפש" (גל' 11).

למרות החומר ה'כבד', העימוד ההדגוני, היעדר איורים ומגמתו השמרנית של העתון, היה "גן שעשועים" שבועון חי וחוסס. על הקשר החי והרצוף בין העורך וקוראיו מלמד הטור "שערי תשובה"; עיון במדור מאלף זה יוכיח, מה רבה היתה מודעותם של הקוראים בתוכן העתון ובבע-יותיו. שוב ושוב חזר העורך והטעים, כי השבועון "לא נועד למורים ולמלמדים לפלפל ולהתווכח ולהיוועץ מה ללמד... רק לתלמידים, לחבב להם הערב והמועיל". מן הקוראים הצעירים, שניסו כוחם בחיבור יצירות, ביקש לבל יוסיפו "להלאות" את המערכת ביצירותיהם: "לכם עתה ללמוד ולא ללמד", וכן: "לכם כונן ה'גן לקרוא ולא לכתוב, כי עוד חזון למועד" (גל' 20). את הקורא האחד הוכיח העורך, על ששלח דבר גנוב, אבל לאחר שבועות אחדים נאלצה המערכת להתנצל, על שנכשלה בהדפסת פלאגיאט: "לוא ידענו כי גנוב הוא לא קיבלנוהו, אך מעולם לא ראינו את ס' הנצנים" ¹². על מצבו הדחוק של העתון מוכיחה התשובה, כי המערכת אינה משלמת שכר-סופרים: "סופרים רבים וגם שלמים שולחים לנו מאמרים הינם אין כסף ושמונים לקחת חלק

11. גל' 42. אגב, בשם זה ("הוללות ושכלות") קרא גם אהרן רוננפלד לפרקי הבדיחות ב"גן שעשועים" שלו. וזו הוכחה נוספת להשפעת המקרא על העתון.

12. גל' 13. הכוונה למאסף הספרותי "הניצנים", שהוציא נפתלי הרץ ניימאנוביץ (הנ"ץ). וארשה תרנ"ה) ואשר הכיל גם חומר "למקרא ולשעשועים" לילדים.

במלאכתנו... כעבור זמן הוכיח העורך קשות אגודה ציונית, שביקשה תרומה מן העתון: "הרפה היא לחברה נכבדה לבקש מתנות מאת מו"ל עברי. על החברה להחזיק ולתמוך בידי המו"לים" (גל' 13). עולם כמנהגו נהג: כל אחד ציפה לעזרת הזולת.

בסיום שנתו הראשונה של "גן שעשועים" עשה פיורקו מעין השבון-נפש, בו ציין כי "הגן הלך דרכו בקול דממה דקה, לא בתרועה וקול שופר, לא בהכרזות ומודעות כדרך התגרים בימינו". הוא קיווה, שהעיתון יפלט את דרכו בכוח איכותו, "ותקוותנו באה, כי נתקבל בסבר פנים יפות". לאחר שהתנצל על ההגהה הלקויה, ציין כי בשנה זו למד להכיר את טעם קוראיו ועתה ידע "מה לקרב ומה לרחק". אך למרות הבטחה זו דמה "גן שעשועים" בשנתו השניה בכל לגליונות הכרך הראשון. רק מדור רענן אחד נוסף בו — "למען ציון (פנקס קטן לקטנים)", שבו הטיף הכותב — 'סימן קל' (הוא קדיש יהודה סילמן) — לחיבת ציון ושוחח עם הקוראים שיהות קלות מענייני השה. חידוש נוסח בשנה זו היה ה"הוספה", שניתנה לחותמי השבועון — הקונטרס "היהודי", שהכיל סיפור היסטורי מאת נ"א מאצטט, בעיבודו של יהודה-ליב איזגור.

על אף התמדתו, דיוק הופעתו ועובדת ראשוניותו, זכה "גן שעשועים" ליחס דו-ערכי. בעוד שפיורקו עצמו ציין שוב ושוב בעתונו את "מכתבי התהילה והברכה אשר ברכונו חכמי לב באמת וברצותם פועל ידינו וימלאו פיהם תהילתו" וסיפר על "מכתבי הברכה והתהילה אשר הגיעונו למאות מאת משכילים נכבדים ומורים מומחים, המבינים דבר לאשורו", דווקא הביקורת לא האירה פניה לעתון. ראובן בריינין ויצחק גרינבוים ביקרו קשה את סגנונו המיושן והמליצי של "גן שעשועים" ואת תוכנו הכבד, שאינו ערוך לרות הילדים. היתה מידה של צדק בדבריהם, אך כיוון שנוסחו בחריפות נפגע פיורקו מביקורתם והגיב עליה בועף, בהתריעו על "החוצפה שהורגלו בה גדיי הדור לשלוח שן בדבר נעלה ונשגב מהם" (גל ב/16).

85 שבועות רצופים התמיד "גן שעשועים" לצאת. ועל אף הקשיים במשלוח הדואר, שהמו"ל התנצל עליהם, הגיע העתון למרחקים — לירושלים ולסאלוניקי, לצרפת ולארצות-הברית. אבל היה זה מפעל, שהוא למעלה מכוחו של אדם יחיד, ובכ"ט בתשרי תרס"א (21 באוקטובר 1900) הופיע הגליון האחרון של חלוץ שבועוני-הילדים העבריים. לא היה בו הרבה מרוחה של ילדות, ובסגנונו הנמליץ ובצביונו המשכילני היו שרשיו נעוצים עדיין בדור הקודם; על כן לא ניכרת השפעתו של "גן שעשועים" על עיתוני הילדים שבאו אחריו. ואם הותיר אחריו זכרון, לא היה בו הרבה מן החיוב. עורך "השלוח" ציין כי בשנים האחרונות "היתה מורגשת ביותר גחיצות בכתב-עתי לבני-הנעורים. את החסרון הזה דמה למלאות אחד המו"לים בהוצאת 'גן שעשועים' לילדים, אבל הדבר לא עלה בידו כלל..."

אך לא עברה מאז הפסקת הופעתו של "גן שעשועים", והוצאת "תושיה" הווארשאית הוציאה שבועון חדש לילדים, היכול להיחשב גם היום אחד מעתוני-הילדים היפים ביותר, הלוא הוא "עולם קטן".

13. גל' 4. וראה מכתבו של פיורקו לאשרפשטיין: "הוצאת העתון אינה עסק המכניס רווח, ונהפוך הוא: דמי החתימה מגיעים טפין ואין פרוטה מדביקה את חברתה... כל עמלו של העורך הוא לטובה הספרות, שלא על מנת לקבל פרס. על כן אין לאל ידו לשלם שכר-סופרים." (היה אביב בארץ, עמ' 149).

14. ראה "דער יוד" 1900, גל' 18.

ויזתא - צעיר בניו של הצורך

מאת שולה איתן וירדנה הדס

הומתו, והתורה אמרה: "לא יומתו בניו על אבות' ז" 3. גישה זאת מוצאת את בטויה גם בפיר-טים שונים העוסקים בנסים שאירעו לישראל. "מעוז צור", פיוטו של מרדכי בן המאה ה-13, אומר בבית הרביעי: "כרות קומת ברוש / ביקש אגגי בן המדתא. / ונהיתה לו לפח ולמוקש. / ...ואויב שמו מחית. / רוב בניו וקני-ניו. / על העץ תלית".

במרוצת הדורות לבשה דמותו של ויזתא ממדים נוספים, כשהיא מגרה את דמיונם של יוצרים עממיים ובאה לידי בטוי במהתלות, מעשיות ובעיקר במשח-קיפורים ("פורים-שפיל") למיניהם.

3. ראה אבות גירסה זו, המאשימה את ויזתא, בפרושו של רש"י למגילת אסתר ט', 9 וכן את התרגום השני למגילת אסתר ב"מקראות גדולות".

4. הביטוי "רוב בניו" לקוח ממגילת אסתר, ה', י"א. ומשמעו, עפ"י פרוש של"ג, "גדולת בניו, שנשאו משרות גבוהות בממלכה".

מבין הדמויות הססגוניות הנמאכלסות את המגילה מושכת את תשומת הלב דמותו של צעיר בני המן; ויזתא, כיתר אחיו, מוצג לפנינו רק בבוא על"ן סופו (אסתר, ט' 9). ויזתא הוא צירוף של רשע וזדון (בנם של זרש והמן), עד כדי כך שחלק מן המפרשים מייחס לו את תוכניות ההרג של המן, ומצדיק עליו את הדין:

"...ויזתא השוטה השיא את אביו עצה איך להשמיד את שונאיהם של ישראל". הגישה היא: "הבנים נענשו משום שסייעו את אביהם בשנאתו לישר-אל...".

הימן ירושלמי שם את הדברים בפיו של רב, המשיב לתינוקות של בית רבם המקשים: "אם האב חטא, הבנים למה

1. מובן שהכוונה כאן לישראל, והביטוי "שונ-איהם של ישראל" בא על מנת להימנע מלשון השמדת ישראל (לשון "סגי נהור").

2. הימן ירושלמי, "עשרת בני המן", דבר לילדים, כרך ט"ו, חוברת 22.

דוגמה מובהקת יכול לשמש שירו של איציק מנגר: "המן מטלפן לוויזתא", שבו מופיע ויזתא כעתונאי, שאביו מוכר לו "סקופ": "...מאטליז היהודים / בר-נש פרוע הגיח / ניגש למלך, שלף אר-לר / ", והמן מוסיף: "ידיעה כזאת, ויזתא בני, / לא תסולא בסלע ו".

להדגשת ה"סקופ" מבקש המן מבנו המוכשר: "תן כותרת", שמטרתה: "ל-זיידים השנה נפר/ את כל שמחת הפר-רים".

המן נוקט בגישה האופיינית לכל צוררי ישראל: הוא מנצל את מעשהו הנואש של צעיר יהודי אחד, (שאהבתו הנכזבת לאסתר העבירה אותו על דעתו), לשם שיסוי ההמון ביהודים **כולם**.

וויזתא ?

"מחייך ויזתא: יס פאפא הכל כבר יהיה או קיי, הזיידים כארנבות יחפזון, וצעק יצעקו: אוי ווי ! הוא יושב לשולחן הכתיבה מחייך לעצמו שמח ומחייך למולו על הקיר דיוקנו של המלך, פיקח".

נופך של חביבות וקונדסות, המעורבים עם יותר מקורטוב של כסילות ולא יוצל-חות, מתווסף והולך לדמותו של ויזתא, לאחר שבמשחקי פורים בעיירה היה לו תפקיד כפול: בצד האספקט הליצני "המזיק" של ההצגה, שימש גם כקרין וכזמר נעים קול ("לא רק שקולו היה

5. איציק מאנגר, "משירי המגילה", ספרית פוע-לים, 1953, עמ' 53.

ערב והוא מנעים זמירות, אלא הוא הנותן דברים בפי המלך אחשוורוש, ואף בפי מרדכי ובפי אביו ואחיו".

גוון זה של חביבות וקונדסות (גוון הנובע מהיות ויזתא הצעיר והאחרון בבנים) "הזמין" מחזות ומערכונים רבים שמסורת ה"פורים שפיל" מחלחלת בהם, וויזתא מיודענו "מככב" בהם.

נביא כאן מביניהם את "משחק פורים, מחזה התולים בנוסח המשחק העממי", מאת י"ד ברקוביץ, שבו מופיע ויזתא לפנינו **כילד**. הסיטואציות הן סיטואציות הומוריסטיות בנוסח האיגיון:

— "כסיל ובער הוא — לא אוכל שאת כסלתו" — אומרת זרש אמו להמן אביו, ומפרטת את מעשיו:

— "צויתו כי ידליק את הנר וכי ישליך את החתול החוצה —

הלך והדליק את החתול והשליך את הנר החוצה,

וצויתו כי ישתה את החלב וכי ישפוך את השפכים —

הלך ושפך את החלב ושתה את השפ-כים".

והנורא מכל:

"צויתו כי יירק בפני מרדכי וכי יישק לאליל —

הלך ונשק למרדכי וירק בפני האליל." ויזתא נוהג כאן כג'וחא, כהרשלה הק-טן, כאפימנונדס, הילד היהודי, ואפילו כ"יוסי, ילד שלי מוצלח" של ע' הלל. הוא מהפך את פקודותיה של אמו, לא מתוך רשעות או עקשות, אלא מתוך

6. מתוך: "ספר המועדים" — לוינסקי, כרך 6, עמ' 236, רשימתו של דוד קלעי: "עשרת בני המן".

כסילות ובערות. והעונש שמבקשת אמו להטיל עליו ("להכותו שוק על ירך")

נראה לצופים הצעירים מצחיק ובלתי יעיל, כי אין אדם לוקה על "מום" שבו...

סכלותו של ויזתא מתבטאת גם בת-שובתו לאמו, המנבאה לו כי ילבש, בעת עלייתו בדרגה בחצר המלך, "לבוש-תכ-לת... עם תכריך בוץ וארגמן" כי אינו חפץ בכל אלה והוא מעדיף: "עוגת המן".

יש כאן בנוסף להומור גם אנכרוניזם, כמובן, האופייני ל"פורים שפיל", אנכרו-ניזם המתחזק בתאור ה"עוגה"... "אשר יאכלו נערי-היהודים אחרי הצום".

ויזתא שהיה "בן חכם ישמח אב" בשירו של איציק מנגר, הופך כאן ל"תוגת אמו" ואביו גם יחד: המן מתבייש בו וקורא לו: "דום, פתי, דום ! ואמו, זרש, מדרבנת את אביו: "הנה שוט והנה הק-טן / השכיבהו על ברכיך וגרש ממנו את השטן".

ניואנס זה של תסכולו של המן כאב, מופיע גם ב"וויאמר המן" מאת א' רגל-טון. המן מבטא פה את מועקתו בדברו סרה בילדי היהודים:

"...ובניהם מטיבים לדבר פרסית... הם בוזים לעצמם את כל שמותינו היפים.

עוד מעט ונצטרך לקרוא לילדינו שלנו בשמות יהודיים...

7. "משחק פורים", מחזה היתולים בנוסח המש-חק העממי, מאת י"ד ברקוביץ "מועדים, סדר ספרים לחגי העם", ספר טבת שבט אדר, הוצ' חברת אמנות בעריכת חיים הררי.

8. "מקראות ישראל" ד', עמ' 264.

שלמה'לי תחת ויזתא, מש'לי תחת ארי-דתא..."

הרעיון שויזתא יכול היה להיות של-מה'לי יופיע בהמשך סיורנו במחוזותיו של ויזתא ויגיע לשיאו בשירו של עמנואל הרוסי, "ויזתא" שנדבר בו בהמשך רשי-מתנו.

שמריהו לויך, בקטע הזכרונות שלו "פורים בעיירה", מציין את היחס המ-יוחד של ילדי העיירה ושל יהודה בעל הקריאה לוויזתא:

"...בעינינו ממש ראינו איך הוא חורז אותם, את עשרת בני המן, על החוט ות-לה אותם, זה אחר זה על העץ. ובהגיע תורו של ויזתא עמד וקרא בקול רם — ואת ויזתא. אנו הקטנים שידענו יפה את הפירוש שניתן לצעיר בניו של המן, תמהים היינו תמיהה רבה על יהו-דה בן המגיד, גבאי בית הכנסת, שקרא את השם-הזה, במקום קדוש, ובקול רם כל כך".

האלמנטים של תמימות-יתר וכיסלות-יתר חוברים יחד אצל ויזתא המגלם במ-עשיו ובאישיותו את העקרון של "ונהפוך הוא":

במערכונו של אוריאל עקביא: "ויזתא הדוגר 11, ממשיך ויזתא להפוך את היוצ-רות (כבמערכונו של ברקוביץ), אלא שהפ-

9. "מקראות ישראל" ח', עמ' 432.
10. ראה נא: השם ויזתא — כינוי גנאי, עמ' 91 בספרו של חיים לשם "שבת ומועדי-ישראל", כרך ג', הוצאת "ניב", ת"א, 1969.
11. מתוך: "ויזתא ותעלוליו", שתי מהתלות, בספר: "הבה נציגה", מחזות לבתי ספר, לנוער ולעם, בעריכת משה גורלי, הוצאת ראובן מס, ירושלים, עמ' 127.

עם הוא עושה זאת בהגזמה רבה ולכל אורך שתי המהתלות.

המהתלה "ויזתא הדוגר" נפתחת כש- ויזתא ישן. מאחר שהוראות אמו זרש תופסות אותו כשהוא עדיין אחוז תנומה, הרי "ברור" כי הוא מהפך כל כוונה:

במקום להשגיה (בצאתה) על "הטב- חים המכנינים ארוחת צהריים לבל יקדי- חו את התבשילים", ו"על השפחות הט- וות — לבל תתעצלנה", או "על שומרי הסף לבל יעזבו את משמרתם", הוא שואל את עצמו אם עליו "לשים לב לטב- חים הרוקמים?" או "לשפחות שומרות הסף?"

גם "ההברקה" העולה על דעתו, כאשר אינו מוצא את "הפיל הקטן", מתנתת אחשוורוש, — "לדגור"... עומדת בניגוד גמור לחוקי הטבע, אך נראית סבירה ביותר להגיונו שלו:

"...תרנגולת דוגרת על ביצה ומתבקע אפרוח קטן. אני אדגור על אבטיח..." ולפי אורח מחשבתו — מן האבטיח "יתבקע" פיל...

המהתלה מסתיימת במצב מבדח וכ- אוב גם יחד (דבר המתאים לאמביוולנ- טיות של הדמות), כאשר "מרפאים" אר- תו מן "הדיבוק" שאחז בו, והוא נותר, לבסוף, נזוף ועלוב, בלא פיל ובלא אב- טיח...

יתר על כן: ויזתא גם מוכה ע"י זרש אמו והרופא-האמגוש גם יחד, כשהוא זועק — "וי, וי, אללי! פיל לא גידלתי, ומכות קבלתי!"; השנים אצים אחריה, הוא בורח, והם "רודפים אחריה ומלקים אותה".

והמסקנה: ויזתא טרח והתאמץ ל- השיג פיל, בדרכו שלו, והתוצאה: כשלון

של דמות ספק נלעגת ספק קומית, דמות היוצאת קרחת מכאן ומכאן.

המומנט של "ונהפוך הוא" מופיע גם במהתלה השניה של א' עקביא: "ויזתא והאמגוש בעל האף הארוך"¹². גם כאן מוצג ויזתא כ"טפש" כבר בראשית המ- התלה, בדברי אביו המן:

"— מכל עשרת בני אהבתיך ביותר" — אומר לו אביו, ומוסיף: "ואולם את- רימן התאכזר בי ומנע ממך את אור הבינה. טפש גדול אתה, ויזתא". דבר שויזתא מאשר ב"נכון, אבא"...

שיבוש הסדר והשכל הישר מתבטא כאן גם בצורה מילולית. ויזתא משבש מלים ודברים בצורה המעוררת גיחוך והחוש- פת עם זאת את האמת הפנימית, האסר- רה. לדוגמה:

במקום "ראש אמגושי המלך אחש- וורוש" — "ראש משוגעי המלך החש בראשו".

או: במקום "אחשוורוש" — "עכב- רוש".

והוא הדין בפניותיו לאמגוש בעל האף הארוך לאחר שנצטווה לא להדגיש את אריכות חוטמו. ה"יושר" המוגזם, ואולי התום הגובל עם טפשות, הם שוב בעוכ- ריו. לראשונה הוא מנסה לציית להוראה ודווקא "ציות יתר" זה מדגיש את האמת האסורה, ומחריף את הבעיה:

"— למה אתה מביט בפני וצוחק? — שואל אותו האמגוש הרגיש לענין אפן. ויזתא משיב: — "למה לי להביט?... הלא אין לך אף בכלל...", ולאחר שהוא סופג נזיפה הרי הוא תמה ומבכה את

12. "הבה נציגה", עמ' 129.

גורלו: "והרי שמעתי בקולו של אבי. הלא אמרתי שאין לו אף כלל..."

כשרואה הנער כי חטא ההמעטה אינו נסלח לו, ו"נאמנות" לדברי האב אינה משתלמת, הוא מחליט לשנות טעמו ובר- חר באסטרטגיה מנוגדת. והפעם הוא חוטא בחטא אמירת האמת-החלקית: — "יש (לאמגוש) אף רגיל ופשוט כמו לכל אדם... יש לאדוני אף קטנטן, אף כקטניה"...

אך כל נסיונותיו של ויזתא להתמודד עם המציאות עולים בתוהו. פעם הוא מגויס, פעם הוא ממעיט, ותמיד הוא "משלם את המחיר": האמגוש "יוצא נעלב" ואביו המן זועף, ומגנהו: "עונש משמים".

"יושרו" המופגן של ויזתא הופך לו לרועץ גם במחזה הקצר: עד לידע, מש- חק בתוך משחק, מאת חיננה סמילר.

ויזתא מוצג לפנינו עם הודעתו שלו כי הוא "ויזתא החכם". ואכן אנו עומדים מהר על טיבה של "הכמתו" זו, כאשר הוא נדרש לצאת להביא סוס ואינו מצ- ליח במשימה. זרש מנסה להציל את המ- צב כשהיא שמה על פני המן מסיכת סוס ומתלוצצת: "תמיד אמרתי שאתה (הכוור- נה לבעלה המן) סוס"...

והנה ויזתא, מתערב, כיון שהוא "ישר" כל כך, ומכריז ברבים:

"— לא נכון, אמא, אמרת שהוא... חמור!"¹³

התכונה של "היפוך המציאות" חוזרת

13. מתוך: מחזה לכל עת", אוסף מחזות מקוריים ומתורגמים לילדים ולנוער, מאת חיננה סמילר, הוצאת עדיית, תש"ל.

גם ב"מסכת שכורים בחג הפורים"¹⁴. כאן שוב לובשת המציאות פנים לא לה, כאשר ויזתא מקבל את לשון הסובבים אותו כפשוט-פשוטה.

ויזתא ב"תמימותו", אינו יודע את הסוד כי בני האדם מביעים בדבריהם כוונות מיוחדות ע"י צירופי לשון למיני- הם. וע"כ, כבר בפתיחה, כאשר המלך שואלו מדוע זה הוא בא בצליעה על רגלו, הוא עונה כי אמו אמרה לו "לרוץ על רגל אחת", והכוונה ל"אחת ושתיים", במובן של חפזון, ואילו הוא קיבל את הדברים כפשוטם והחל מדדה על רגל אחת...

פירשטמן (כברקוביץ קודמו)¹⁵ יוצר בנו יחס מהתל מוקדם אל ויזתא בדרך הצגתו על הבמה. ("עגלגל כחבית, מושך במכנסיו"...) — בכניסתו, ו"מוחא כף, מושך במכנסיו ומוצץ לסרוגין" — ביצי- אתו).

ברור עתה כי הכינוי שאחשוורוש מכנהו כאן, "ויזתא הפיקח", עומד בניגוד למר- אהו ולמעשיו, ומשמש בד בבד כינוי אירוני לנער, ואולי גם עדות לכסילות של המלך, דבר ההולך וגובר בכינויים הבאים שא- חשוורוש מחלק לו ("בן מסור"...) "הכ- בוד והתהילה לויזתא"...

מהתלה נוספת ממתינה לנו כאשר המלך מודמה בזיחחות דעתו את כד היין לאב: "אני מיטיבך" — אומר הוא לויז- תא — "והכד אביך".

וכאן מתחילה שורה של טעויות

14. מתוך: "12 מחזות לחגים", מאת שרגא פיר- שטמן, הוצאת תרבות וחינוך, ת"א, 1967.
15. אצל ברקוביץ מופיע ויזתא על הבמה, לרא- שונה, כשהוא נגרר אחרי זרש, האוחזת בשוט, והוא נמנר בבכי.

קומיות. וזאת, כמובן, מקבל את הדימוי כפשוטו ותמה כיצד נהפך אביו לכד. זוהי הזדמנות למלך השוטה למתוח את הנער השוטה בסיפור-הסבר דמיוני, דבר המ- אפשר לצופים הצעירים למלא פיהם שחוק. עם זאת מזמן המעמד הזדמנות לויזתא לנקום ב"אביו" ע"י זה שהוא מושך באזני המן, הם אזני-הכד, סיטר- אציה המוצאת חן בעיני הקטנים.

קומדית הטעויות מסתבכת ומבדחת עוד יותר כאשר, בעוד הנער מושך באזני "אביו", מופיע המן האמיתי, ונדהם מ- התנהגות בנו, הוא מרעים עליו בקולו. וזתא מגיב בקבלת "שני האבות":

... "אבא אחד יש לכל ילד, ולי שנים"...

שוב וזתא אינו יודע להסתדר עם המציאות (נזכור כי אחת מהגדרות האי- טיליגנציה היא: "היכולת להסתגל למ- ציאות"). מבדחת ואופיינית היא גם הת- יחסותו של וזתא להופעת "האב הכ- פול":

— "מעתה אקבל מנות כפליים: במקום מכה — מכתיים"...

ויזתא מודע היטב לחלקו במציאות: בין אם הוא מנסה לקיים את הנדרש ממנו ובין אם לאו — תמיד הוא המוכה והנזוף... הטרגיקומי הוא, כי וזתא מנסה לבצע את שנודרש ממנו. אלא שאי- שם, בדרך בין הכוונה והביצוע, אובד מש- הו, והביצוע הוא... הפוך.

מאלף הוא המעשה בטבעת המלך ה- מובא במחזה. המן מתאוה לטבעת עם חותם המלך, והוא רומז לבנו לקחתה בחשאי, וזתא מצליח להסיר את הטבעת הרצויה מיד המלך (ידו הימנית), ומע- בירה בכבוד ל... ידו השמאלית של המלך. עשייה חלקית של הבקשה מרגיזה

ומקוממת יותר מאי מילוויה, מאחר ש- מילוי המחצית הראשונה של המשימה נוסך תקווה, מבוססת כביכול, שהמטרה תושג. לכן בבוא השברון מפח הנפש הוא כפול.

למעשה וזתא הופך למעין "פח" ו"מלכודת" לרוצים להישען עליו ולהיעזר בו. למשענת קנה רצוף ולאחזת עינים, כשהמדובר בתפקידים הניתנים לו (שמי- רת הפיל — אצל עקביא, גניבת הטבעת — אצל פירשטמן, הדלקת החתול במ- קום הנר, אצל ברקוביץ).

יש כאן יותר מ"כורה בור בו יפול", כי ה"כורה" עושה זאת מתוך כוונות זדון, ואילו וזתא נופל, ללא כוונות זדון, לתוך הפחים אותם כורה הוא לעצמו.

בת דמותו של וזתא, המהפך "גאון" בקלון, היא בתו של המן, שהמשורר דוד פאיאנס¹⁶ נטלה ממסכת מגילה (דף ט"ז עמ' א); במסכת זו נמצא מדרש על הפ- סוק: "אבל וחפוי ראש" שנאמר על המן. המדרש שואל: על מה התאבל המן? והוא משיב: עלתה בתו של המן על הגג לצפות ב"תהלוכה". סברה, שהרוכב על הסוס הוא אביה. נטלה "עציצא דבית כסא" ושפכה את תוכנו על ראש אביה (שחשבתה למרדכי).

ופאיאנס כותב: (בפי המן) — "ואם מעט היה אשר סבלתי / הנה קלון נוסף נחלתי / כאשר עברתי ליד ביתי / נשקפה מן החלון בתי / ובחשבה כי אני הוא הרוכב / והנוהג הוא האויב / שפכה עלי את סיר הלילה / ומי כביסה מלוא-הפ- יילה /...".

16. "אני המן קפצתי בראש", דבר לילדים כרך כ"ח, 24.

תפיסה מנוגדת מצויה בספר האגדה: בתו של המן מוצגת כדמות טראגית וקרבן הנסיבות — "היה מרדכי רוכב והמן הולך לפניו ומכריז: 'ככה יעשה'...". בתו של המן הציצה בעד החלון וראתה את אביה באותו קלון — ונפלה ומתה". ראיית ילדיו של המן (לפחות הבת וויזתא) באור זה, מתחזקת אף בעזרת פירושו שמו ("מותנת הטוב" או "בן זקונים")¹⁸.

מכאן אולי נובע הרצון לנסות להחזיר את וזתא בתשובה¹⁹. נזכיר את שירו של עמנואל הרוסי, "ויזתא"²⁰, ששיאו הוא "השתלת" לב חדש לויזתא ושיקומה ה- אנושי של הדמות.

במהלך ההיסטוריה, אומר השיר, היה וזתא הפורע ביהודים ששינה את זהותו פעמים אין ספור: "פעם יראה כחלד / פעם — כומר, פעם — מלך / ... פאן

17. ר' יום טוב לוינסקי, ספר המועדים, עמ' 100, "מפלת המן וגדולת מרדכי".

18. ר' אנצילופדיה מקראית, מוסד ביאליק, כרך ב', כותב הערך: מאיר פלסנר.

19. השותפים לגישה ה"חוננת" את וזתא הן כמות מפלט ומיסתור לו בין דפי המגילה (נפחס אלעד, דבר לילדים, ל"ח, 24) והן במתן "חונן" לשובב (ירדנה הדס, דבר לילדים ל"א, 26) תוך נסיון ל"שקמו", מחזקים עמדה זו. ונצטט כאן מתוך מכתב "לויזתא" של י' הדס: "אך בגללך מוטרד אני / צעיר בית-המן, וי- תא: קונדס שוטה וליצני — / במה שובב, חטאת? /... לו בידי ניתן הדין, / אותך חונן הייתי, / את מרדכי, הדוד הטוב, / חונך לך מינית...".

20. ר' "עונה וחג", מקראה, י' הדס וי' מלצמן, הוצאת מסדה, 1977, עמ' 72.

ויזתקי בפולניה. / הר פון-זתקה בגר- מניה /... דה-ויזת בארץ גליה, / וזיתני באיטליה, / וברוסיה וזיתוב".

בכל דור ודור עמד עלינו וזתא לכל- תנו.

אלא ש"ישראל כבר מדינה היא", ו"לא נתלה אותו שוב עתה, ... על טעות זו לא נחזרה".

לב חדש ינתן לויזתא:
 "לב חדש — לסלוד מפשע,
 לב חדש לספוק לרשע,
 לאהוב בני מרדכי.
 ולרוות מהם רוב נחת
 ולשיר איתם ביחד:
 עם ישראל חי, חי, חי ו!"

✱

עד כאן וזתא בדברי סופרים ומשור- רים, נעבור עתה אל דמותו של וזתא כפי שהיא משתקפת בהכרתם של ילדינו. בקשנו לבדוק, מהו יחסם של ילדים אל וזתא. פנינו לכתה ח' בבית ספר ממלכתי באחד מימי כסלו. כלומר: בעת שהנושא רחוק מאד מהמעסיק את הכי- תה. דברי הילדים משקפים שמונה עמ- דות שונות, שגובשו משך שנות לימודיהם, תוך כדי קריאה במגילת אסתר, בספרות, בשירה ובטכסטטים למופעי החג.

העמדות השונות נחלקות בעצם לשתי קבוצות-יסוד:

קבוצה א' שהיא עויינת לויזתא, באופן

21. הסקר נערך בדצמבר 1978, בכיתה ח 3 בבי"ס גורדון גבעתיים. הכוונה היתה לבדוק בנוסף להתיחסות לדמות את משקע ידיעותיהם של הילדים על וזתא.

דמויות

שמואל יזרעאלי

מאת ד"ר אוריאל אופק

בספרות-הילדים, אולי יותר מאשר בספרות למבוגרים, קיימים שני סוגים עיקריים של יוצרים: הסופרים המקוריים, המעניקים לקוראים את שיריהם וסיפוריהם שלהם והזוכים (בצדק) למירב התהילה; והמתרגמים-מעבדים-מלקטים, המשקעים את מיטב כשרונם ביצירות זולתם ושמים נותר אלמוני כמעט. לסוג שני זה שייך הסופר-המתרגם הוותיק, שמת בתל-אביב בכ"ח בחשוון תשל"ט (28 בנובמבר 1978) בגיל 92 שנה, בהותירו אחריו יכול עשיר ונכבד של ספרי-ילדים מתורגמים ומעובדים על-ידו.

אדם שקדן ואוהב-ספר מושבע היה שמואל יזרעאלי, שנולד בעיירה אלכסנדריה (פלך וולין, פולין) בח' בסיוון תרמ"ו (יוני 1886) במשפחת סוחרים. לאחר שנות לימוד ב"חדר" מתוקן רכש בכוחות עצמו השכלה כללית והשתלם בלשונות אירופה. כעשר שנים היה מורה בבתי-ספר עממיים. בשנת 1925 עלה לארץ, עבד כמגיה בהוצאת-הספרים המהוללת "אמנות", ואז 'נדבק' באהבה לספר-הילדים הטוב והיפה. לאחר קום המדינה עבד יזרעאלי כאזרח בבסיסי צה"ל, אבל אהבתו לספרות-ילדים לא הירפתה ממנו, והוא החליט לנסות את כוחו בכתיבה ובתרגום. באחד מימי האביב לשנת 1956 נכנס יזרעאלי לבן-השיער אל חדרי במערכת "דבר לילדים" ונסר לידי אגדת-עם רוסית מתורגמת בשם "פרח הדבש". האגדה קסמה לי הן בתוכנה והן בסגנונה הצלול והנמלץ מעט ומיהרתי להדפיסה. זה היה הסיפור הראשון שיצא מעטו של יזרעאלי שהופיע בדפוס — והוא אז בן שבעים שנה! מאז הציף את כל מערכות עיתוני-הילדים בעשרות ומאות אגדות וסיפורים קצרים, שליקט ותירגם מתוך כתבי-עת, אנתולוגיות וספרים. כעבור שנתיים הופיע

תום וילדות; ומשייכו, בהכרתם של יוצרים רבים, אל משפחת ילדי האויב. גורלם של ילדי האויב היה ויהיה תמיד מעוללות המלחמה הנצחית שבין הטוב והרע. וזאת, שיוצרים רבים מצרפים את אותנו אל קהלם, מעשיר את עולמם של ילדינו, באפשרו להם ראייה רב-כיוונית, המזמנת מיגוון עשיר בהמחזה יוצר-רת, בשפיטה פקוחת עין, בציור וביצירה-ספרותית.

22. גורלם של אלה הטריד את נתן אלתרמן ב"שירי מכות מצרים" ("בכורי הבן... יקרת לי מיום. נותרת לי עד יום"... — "שירי מכות מצרים", נתן אלתרמן, הוצאת הצבי, ע"י מחברות לספרות, תש"ז); וכן: הבדי "מועדון ששת האותות" (מן הבריגדה עד מלחמת יום הכפורים) מספרים עליהם בזכרונותיהם המוקלטים והכתובים; ואף מאכלסים הם את דפי "שיח לוחמים".

כללי ומצדיקה עליו את הדין במישרין או בעקיפין. ההתייחסות השלילית בקבוצה זו מתפרשת למן התבססות על העבר ההיסטורי הרחוק (ימי המדבר) ועד להשלכה ברורה מאוד אל אנטיפטיה חברתית בהווה.

קבוצה ב' נוטה חיבה לויזתא מטעמים הומניטריים ואנומטופיאיים גם יחד. נסינו להביא כאן את גלגוליה של הדמות הפורימית, של ויזתא, כפי שנצטיירה בדמיונם של מפרשים, סופרים ומשוררים בעמנו, בדורות השונים, ושל ילדים בישראל של היום. מובן שאין בכוונת רשימה זו "לערער" על גזר דינו של ויזתא, אולם נוכחנו כי "נער שוטה זה ששער ראשו לבן כפשתן" "הפעיל" ומוסיף "להפעיל" את יוצרי הפולקלור וספרות הילדים.

אין ספק כי הדבר קורה בזכות היותו הקטן בבנים, דבר המוקשרו בדמיונו עם

הערת המערכת למאמר "על שירי 'השלכת'":

בחוברת א' (י"ז) פירסמנו את מאמרה של הגברת לאה חובב "על שני שירי 'השלכת' ועל משלוח-יד אחד" וכן את תשובתה של הגברת אנדה עמיר-פינקרפלד. הגברת לאה חובב ביקשה להוסיף הערה לתשובתה של הגברת אנדה עמיר בדבר שיר "השלכת". המערכת לא תפרסם דברי פולמוס נוספים בנושא הנ"ל. נציין רק כי לא נמצא מודפס במוסף לילדים של "דבר" השיר "שלכת" וכי לא נמצאה חוברת "אלומות בית-אור". אם יגיע לידינו ממקור כלשהו ציון מקום ששם אפשר למצוא את אחד משני המקורות שהוזכרו נשמח לפרסם את הפרטים.

חויית הקריאה

א. מתוך "תאומי יפן" מאת לואי פיטס-פרקינס (תירגמה: חנה גורדון, הוצאת יזרעאל, 1965, עמ' 100—102, בהשמטות):

"...ספרי לנו על עשרים וארבעה אנשי המופת", אמר טרו.
"...האם היו גם נשות מופת?" שאלה טקי.

"היו ודאי שהיו" אמרה האם, "פעם היתה נערה צעירה שאהבה את אביה מאד מאד. היא כבדה אותו יותר מכל דבר אחר שבעולם, כפי שאמנם צריכה היתה לכבדו. פעם אחת היו היא ואביה ביער ונמר התקיף אותם. התנפלה הנערה על הנמר, החזיקה בלסתותיו כדי שאביה יוכל להמלט".

"האם טרף אותה הנמר?" שאל טרו.

"אני משערת שהנערה נטרפה על ידי הנמר", ענתה האם.

"האם היה זה נאה לברוח ולהשאיר טרף לנמר?" שאלה טקי.
טקי היכתה באגרופה בכר ואמרה: "אינני מבינה כיצד אפשר לכבד אדם שפל כל כך!"

"...ספרי לנו עוד סיפור", אמר טרו.

"בבקשה ממך, אמא נכבדה, אל תספרי לי עוד על אנשי מופת", אמרה טקי.

"מדוע, בת קטנה?" שאלה האם בהפתעה.

"...אינני רוצה", אמרה טקי "מפני שלכל ילדי המופת היו הורים אכזריים".

ב. מתוך נילס לינה, מאת ינס פטר יעקובסון, (תירגם: פסח גינזבורג, שטיבל, יפו, תרפ"ב):

"...כי אירע פעמים רבות בספר לו אמנו את מעשיותיה ובתארה את התלאות הרבות אשר מצאו את הגיבור, ונילס נוכח לדעת, כי אין מוצא מכל המפגעים אשר הכתירו אותו את גיבורו, והיה פתאום נלחץ בלחיו אל לחי אמנו ולוחש בשפתים רועדות ובעינים דומעות — הן כל זה לא היה באמת?"

ומשהשיבה לו אמנו את התשובה המנחמת שייחל לה, היה שואף רוח במלוא חזהו ושומע את המעשיה מתוך בטחה נעימה עד סופה".

ספרו הראשון — קובץ של אגדות עם מתורגמות ומעובדות על-ידו, ושמו כשם סיפורו המודפס הראשון: "פרח הדבש".

מאז ועד שנת-חיינו האחרונה שקד יזרעאלי איש השיבה והגבורות בהתמדה מופלאה בתרגומים ועיבודים של אגדות וסיפורי-ילדים. למעלה מעשרים ספרים הוציא, רובם קבצי מעשיות: "סיפורי חמד", "סיפורי פלא", "סיפורי קסם", "שלוש בנות-הזהב", "אדמת זהב", "מחרוזת אגדות", "אגדות בורמה" (עם אחותן חנה עירונית) ועוד. לצדם של אלה שקד גם על תרגומם של ספרי מופת, פרי עטם של יוצרים כז'ול ורן ("מגדלור בקצה העולם"), ניקולאי נוסוב ("בור-בורי בארץ השמש"), לב טולסטוי ("טולסטוי לילדים"), קונסטנטין אושינסקי ("שיחת האל-נות"), סופר-הילדים הצ'כי הנודע ב'הומיל רז'יהה ("המטוס הזעיר 'סנונית'"), ולדימיר קורולנקו ("המנגן העיוור") ועוד. כל תרגומיו הצטיינו בסגנון צלול, מדויק, נמלץ מעט אך נעים לקריאה.

אדם מצניע-לכת היה שמואל יזרעאלי; דיבורו היה חרישי ועבודתו הספרותיות נעשות בחשאי ובדממה. ואם נכנס אל עולם הכתיבה והספרות בגיל שיבה — נעשתה כתיבתו לילדים בהתלהבות שביצירה, ובכך זכה לילדות שנייה.

המשך מעמוד 9

אחד מהם אופיו שונה ואכן יש מקום לרב-גוניות.

מכיון ש"אי אפשר לבית-המדרש בלא חידוש" יש לבדוק כל מילון חדש גם לאור כלל זה.

"המילון הראשון לתלמיד", בעצם הר-פעתו הראשונית כמעט, יש חידוש. באר-גון החומר, בצורה, בחלוקתו לשלושה כרכים לפי מקצועות, בהכוונתו את הילד למקורות מידע שאליו הוא יכול להגיע בכוחות עצמו.

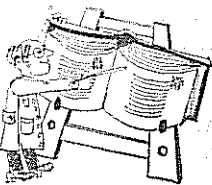
"מילון בית-הספר" של אבן שושן אינו מצריך הסבר. הוא מקור ללומדים ומס-פק צרכיו הלשוניים הראשונים של כל תלמיד החל מהכיתות הבינוניות בבית-הספר היסודי ועד... ללא הגבלה.

הניסוח הבהיר של ההגדרות והדיוק הלשוני של אברהם אבן-שושן תורמים לתלמיד הרבה מעבר לרכישת המובן של המלה. המילון מעשיר את לשונו של התלמיד ומחנכו לדיוק במחשבה ובני-סוח, הוא מקנה מידע בשימוש בלשון, ברובד הלשוני ומוסיף דעת בתחומים שמעבר לידיעת הלשון כפי שצוין בפרק 4. בשני המילונים לגיל הרך יש חידושים בצורה ובתוכן בעוד "מילוני" שם דגש יותר בשימוש בלשון מתרכז "מילון צעיר" יותר בהסברת המלה ופירושה.

הציורים ממלאים תפקיד רב-ערך בכל אחד מן המילונים. ושניהם מעשיריים את ספרות-הילדים ותורמים לקירוב הקוראים אליה.

גרשון ברגסון

מיתודה

הרהורים על "ילדי העולם"

מאת צילה רון

הספרים השייכים לסוג "ילדי העולם" מספרים על חיי ילדים בארצות שונות והם מלווים בתצלומים. משום כך ספרים אלה הם לא רק ריאליסטיים מאוד אלא גם בעל-יאופי אוטנטי.

ספרים אלה, שהם ברמות קושי שונות, מתאימים לקריאה מונחית ואף להוראה בכיתות היסוד, מכיתה ב' ומעלה.

רוב הספרים תורגמו בידי לאה גולדברג ולאחרונה גם בידי מירה מאיר. התצלומים הם מעשה-ידי הצלמת היהודיה אנה ריבקין בריק. הטקסט לאחדים מן הספרים נכתב בידי אסטריד לינדגרן. הסדרה, שיצאה לאור בהוצאת ספריית פועלים, כוללת את הספרים הבאים: "אלה קרי הילדה מלפלנד", "גנט הילדה מאתיופיה", "נואי הילדה מתאילנד", "נוריקו סאן הילדה מיפן" "דורק הילד מהולנד", "סלימה הילדה מקשמיר", "סואה הילדה מאפריקה", "לילבס בת הקרקס".

כדוגמת הספרים הנ"ל יצאו גם בהוצאות אחרות ספרים כמו: "גופל ההודי הק"טן", "בן השיך" מאת מרגלית בנאי ועוד.

שמות הספרים רומזים בבירור על סיפור הממוקד סביב גיבור ראשי, ילד או ילדה, מאחת הארצות בעולם. ואמנם בכל סיפור, קיימת **דמות** מרכזית שסביבה מתרקמת

הנה בהשוואה שתי תגובות שונות לשמע הסיפור המבועית. אפילו שלוש תגובות, שכן בקטע הראשון יש רושם של ילד אינו נרתע מן הסיפור הנוסף. רק הילדה, בעלת השכל הישר והשיפוט העצמאי, מותרת על החוויה המחרידה. ואילו בקטע השני התגובה היא אחרת ותדמשתמעיית: הילד מודע, שחווית השמועה מספקת לו מציאות אחרת, נאשר זו הריאלית, ויש לו אמצעי להתגבר על המחריד ולהינות מן הקסום שבאגדה.

לשואלים, איפוא, אם לספר או לא לספר אגדות מבעיתות לילדים, אין תשובה פסקנית. התשובה היא: בבחירת כל חומר ספרותי לילד מצווה המבוגר: להגיש בזהירות, לנסות, להקשיב קשב רב לתגובתו של השומע/השומעים — ולהסיק מסקנה אינדיווידואלית כלפי כל זוג אזנים קטנות.

אסתר טרסי

הקטעים שלפנינו לקוחים מתוך שני ספרים, משתי ארצות שונות, שבהם מתואר מפגש בין אמהות המספרות סיפורים לילדיהן. שתי הארצות רחוקות זו מזו ושונות זו מזו: יפן — במזרח הרחוק ומדינה סקנדינבית בצפון אירופה. שני הקטעים ממחישים את הפרובלימטיקה של ההתייחסות לסיפורים שיש בהם תיאורי אכזריות.

סיפור היטרפה של הילדה במלתעות הנמור משפיע בצורה אחרת על הבת מאשר על הבן היפניים. בעוד הילד מתייחס לעובדות ההתרחשות ומבקש לשמוע סיפורים נוספים, מגלה הילדה הזדהות עמוקה עם הנערה הנטרפת והסיפור מעורר בה הרגשת חרדה והתנגדות להמשיך ולהקשיב לסיפורים מחרידים. על נילס הצפוני פועל סיפור התלאות אחרת. ההזדהות כאן גדולה: שפתיו רועדות, עיניו דומעות. אולם זו הזדהות של קטרוזיס. הוא רוצה להאזין, מתוך סיפוק של הזדככות, לסיפור עד תומו. אולם זאת — רק משמובטח לו שאין זו אלא מעשייה. הנה כי כן אנו רואים, שאין כאן עניין תרבותי — אתני, או מסורת של התחככות על סוג מועשיות וסיפורים שונים.

משני הקטעים עולה הבעייתיות של תפקיד הסיפור "המפתיד" לילד.

לא בעצם הסיפור טמונה הבעיה, אלא בהתאמתו למנגנון הנפשי הסגולי של כל ילד וילד. וראה דוגמאות נוספות של השפעת הסיפור ה"מפתיד" על הילד ודיון מקיף על בעיה זו בספרו של אוריאל אופק "תנו להם ספרים", עמ' 82—91.

חווה ויזל

1. דומיניק דברואה (כתבה וצילמה), גופל ההודי הקטן, עיבד: עודד אבישי, הוצאת לאור.

2. מרגלית בנאי, בן השיך, צילומים: שלמה סוריאנו, הוצאת קריני.

עלילה על רקע של מקום מסויים, שנושא הוא אירוע או אירועים ממציאות חיי יום של אותו ילד במסגרת המשפחתית, החברתית והתרבותית שלו.

כך, אפשר ללמוד, באמצעות הסיפור, על הנוף הגיאוגרפי ועל האופי הפולקלוריסטי והתרבותי של אותו מקום, בו חיים הילדים, גיבורי הסיפור.

אך האם ידע זה, על אודות אותה ארץ, הוא עיקרו של המסר? האם זוהי המהות שלמענה נכתבו ספרים אלו? שאלה זו מן הראוי לעורר כשהספרים הללו נלמדים בכיתה או ניתנים לקריאה מונחית.

בדיון בספרים אלה יש שהרקע של הסיפור, שלו תפקיד חשוב בהבלטת המהות של הסיפור, נתפס על-ידי המורה כמהות עצמה. האינפורמציה המשולבת בסיפורים אלה על אודות ארצות רחוקות, המעוררות ענין, גורמת למורה לעסוק בה, לעתים, יתר על המידה. בדרכים שונות מדגיש המורה את הריאליה של הסיפור בתחום הגיאוגרפי והפולקלוריסטי, והדגש בפעילות הילדים מושם בהמחשת הנוף, בצורות הבית, בתנאי הדיור, בכלי התחבורה והעבודה וכן בהמחשת הדמויות על תלבושותיהן. כמו כן מכוון המורה את תודעת תלמידיו גם לפרטי מידע שונים כשהם מתבקשים לזכור שמות מקומות, ערי בירה, סוגי בתים, משחקים וכו'.

בעיבוד דידקטי מסוג זה, הופך המורה את העיסוק בספרים אלה כאילו היו ספרי מידע, שעיקרם האינפורמציה הגלויה והחד-משמעית הגלומה בהם, ולא המשמעויות הסמויות והחבויות.

יתר-על-כן, אותו מורה המודע לעובדה, שספרים אלה אינם ספרי מידע מהימניים ואינם מעודכנים על כל פרטיהם, מכוון את הקוראים למקורות מהימניים ומעודכנים יותר. וכך מסתעף הטיפול הדידקטי ומתרחב אל מעבר לסיפור עצמו, ומופנה לאיסוף נתונים נוספים על אותה ארץ מאספקטים כלכליים, מדיניים ופוליטיים. עיסוק זה, שהוא מעניין כשלעצמו, ממקד את תשומת הלב והזמן ולאנפורמצית הרקע ומצטמצם בה, מבלי יכולת להקדיש תשומת לב וזמן למשמעויות הערכיות החבויות בסיפורים אלה.

כמו כן, העיסוק הנרחב והמופרז ברקע הסיפורים אינו מאפשר קריאה בספרים אחדים בריזמנית ועיסוק בספר אחד אין בו די כדי לחשוף את המשמעויות החד-ביות שבסיפורים. כדי להפשיט את המשמעויות המהותיות של הסיפור יש להכיר דוגמאות נוספות, זאת אומרת לקרוא סיפורים אחדים, שבהם קיים המהותי לענייננו. נוסף לכך, עיסוק מפורט בספר אחד יוצר ללא כוונה התייחסות מיוחדת לארץ מסויימת (לפי שבה עוסקים זמן רב) ובכך מועדפת ארץ זו ויושביה על פני אחרות. דבר זה וודאי אינו מקרב את הקוראים להבנת מהות ספרי הסדרה שהיא: **הדגשת השוויון ואחדות המין האנושי על-אף השוני והייחודי.**

מכאן שאם נתייחס אל ספרי הסדרה כאל סיפורים שאפשר לכלול אותם יותר בתחום הספרות היפה מאשר המדעית, תהיה תודעתנו נתונה לגילוי המשמעויות הערכיות החבויות בהם, כפי שהיא מכוונת כאשר קוראים סיפור אחר מתחום

הספרות היפה, בין אם הסיפור הוא בדיוני, השובר כללים וקונוטציות מקובלות והגיבויות ומתעלם מחוקי הטבע הסבירים, ובין אם הוא סיפור ריאליסטי.

התייחסות כזו אל ספרי הסדרה תעביר את המוקד הדידקטי אל גיבורי הסיפור, אל **הדמויות** ואל אשר **קורה להן** במערכת היחסים בינן לבין סביבתן המשפחתית, החברתית והתרבותית. מן התיאור הייחודי והחד-פעמי של הדמות המרכזית שבסיפור, עולה משמעות כללית ואוניברסלית, הקשורה בחיי הילדים באשר הם. ללא הבדל מין, דת וגזע.

כל סיפור בפני עצמו מעלה מערכת מושגים כלל אנושית בתחום **ההתנהגויות, הרגשות, האמונות והדעות** המקבלות אמנם אופי וצבע מסוים, אך כך **שהייחודי** מצביע על המשותף **האחדותי**. מערכת מושגים זו עולה מן הסיפורים הללו ללא קשר למהימנות או למעודכנות האינפורמציה; כי חשיבותו של הרקע האינפורמטיבי הוא בעצם הצגת הגיוון והשוני הבאים להצביע על המהותי המשותף והאוניברסלי.

מהות זו, אשר באופן אינטואיטיבי עשוי הילד לחוש בה, חבויה, לרוב, ויש לגלו-תה בדרך שתתאים ליכולת תפיסתו של הילד. אגב, משמעות זו של הדגשת השוויון ואחדות המין האנושי קיימת בדבריה של נוריקו סאן הילדה מיפן, בשעה שהיא ואורחתה משבדיה מוחליפות ביניהן את תלבושתן הלאומית: "אה, זה מענין מאוד, נדמה לי שאת היא אני, ואני את...!" וכך, בהתאם לרמת תפיסתם של ילדים קטנים, מובע הרעיון המופשט של השוויון. על-אף השוני בארץ המוצא, במראה ובתנאי החיים אין הבדל בין בני-האדם. הדברים השונים הם בעצם חיצוניים בלבד, כמו אותה תלבושת לאומית שהוחלפה בין הילדות, ושאינה משקפת את המהות הפנימית של האנושי באדם באשר הוא (מלבד אותו צורך להבליט את הלאומיות באמצעות סמלים).

ככל שהדוגמאות לייחודי ולרבי-גוני תהיינה רבות יותר כן תהיה ההפשטה קלה יותר והמהותי והאחדותי יצוף ויעלה כמאליו.

הנחה זו היא שצריכה לכוון את הקריאה המונחית או את הוראתם של הספרים הללו, בדרך שתאפשר קריאה בספרים אחדים כמעט בו זמנית.

יש לאפשר לקורא להבחין בעובדה שכל ילד, בין אם הוא הודי, יפני, קוראני או בדואי, חי במסגרת משפחתית והיחסים בין בני המשפחה כמעט זהים. כל ילד מרגיש, חושב, אוהב, מתגעגע, שמה ועצוב, שואף, מקוה ומתאכזב, משחק ולומד. כל ילד מביע את הרגשותיו בדרכים שונות המיוחדות לו, אך גם משותפות לשאר הילדים. כמו כן, לכל ילד צרכים, רצונות, משאלות, ציפיות שלעיתים מתנגשות במציאות המשפחתית והחברתית. הילד לומד לדחות סיפוקים, לוותר, להתחשב, לשתף פעולה וכו'. לכל ילד יש תפקידים שעליו למלא, יש דברים שמותר לו לעשות, יש דברים שאין עליו לעשות ויש דברים שהוא צריך לעשות. כל ילד חי במסגרת ערכים, שהמשפחה, החברה והתרבות מציבים לפניו. וכך לומד כל ילד לאהוב, להתחשב, להיות אחראי, להרגיש שותפות וכו'.

ההיכרות עם ילדים אחרים, הזרים והשונים במראה, בתנאי חיים, בתרבות ובהווי, עשויה לקרב את הקוראים אל הזולת אפילו אם הוא זר, בלתי מוכר, העשוי להפחיד ולהרתיע. יש לקוות שהיכרות כזו תביא עמה זיף נכונות לשינוי עמדות וגישות בכל השייך ליחסים בין אישיים, ותעורר התחשבות, פתיחות ואמפטיה לגבי האחר ללא הבדל דת, גזע ולאום.

הכל נבראו בצלם אלוהים. הכל הם צאצאיו של אדם הראשון. ולמה נברא אדם הראשון יחידי? על כך אנו קוראים באחד ממדרשי חז"ל הקשורים בבריאה: "למה נברא האדם יחידי? מפני שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך, ומפני שלום המשפחות, שלא יהיו המשפחות מתגרות זו בזו" (סנהדרין ל"ח). במדרש זה הציגו חז"ל את השיבות ערך השוויון והשלום בין בני-האדם.

התייחסות אל סדרת ילדי-העולם בהתאם למסר שלה, תכוון את המורה להתכוון לדון במושגים פסיכולוגיים, סוציולוגיים ופילוסופיים, השייכים למערכה הרגשות והמחשבות בתחום היחסים הבין-אישיים (במקום במושגים גיאוגרפיים, מדיניים או פוליטיים), כמובן, בהתאם לרמת הכיתה מתוך תקווה שהדיון וההבחנה במושגים השונים יביאו לשינוי עמדות וגישות. ניתן לדון במושגים כמו: זר, מוכר, דומה, שונה, העדפה, קבלה, דחיה, הפליה, שוויון, אחדות, התחשבות, יחסי כבוד, הבנה, הדדיות, אחריות, דעה קדומה, אמונה, אמונה טפלה, מנהגים, הווי, טקס, סמל תרבותי, פרימיטיבי וכו' וכו'.

*

אמרנו שיש להעדיף מושגים מהתחום האישי, החברתי והתרבותי על פני מושגים מהתחום הגיאוגרפי, הכלכלי, המדיני או הפוליטי, הביטוי להעדפה זאת יהיה **בהמחזה על כל גווניו:**

המחזה שבה הילדים ימחיזו את התפקידים (בתוספת תפאורה או בלעדיה); המחזה באמצעות תיאטרון בובות שיכינו הילדים (בובות שתייצגנה את הילדים גיבורי הסיפורים); ותתכן המחזה פשוטה כמשחק בתפקידים או משחק סימולציה של מצבים שונים.

אפשרית המחזה של מצבים המסופרים בכל אחד מן הספרים שקראו, או המחזה שתשקף פגישות בין הילדים הקוראים לבין הילדים האחרים עליהם קראו בספרים, או אף המחזה שתשקף פגישה של הילדים, גיבורי-הסיפורים, בינם לבין עצמם וכו'.

בהמחזה פגישות כאלה ניתן להעלות מגוון רב של נושאים. כל אחד מהמשתתפים יוכל לספר.

1. כיצד חיה משפחתו? מי הם בני משפחתו? מה מספרם? וכו'.
2. אילו תפקידים עליו למלא במשפחתו?
3. מה הם הדברים המעניינים אותו ביותר?
4. מהו הדבר המעסיק אותו ביותר?

5. מה הם הדברים שהוא אוהב ביותר לעשות? לקרוא? לשחק?
6. מה הם הדברים שאינו אוהב כלל?
7. אל מי הוא קשור ביותר ומדוע?
8. מה הם הדברים שהוא לומד מכל אחד מהילדים אותם הוא פגש?
9. עם מי היה רוצה להתחבר במיוחד? מדוע?
10. אצל מי היה רוצה לבקר? ומדוע?
11. באילו ידיעות היה רוצה להצטייד לפני הביקור?
12. באילו ידיעות עליו להצטייד כדי לדעת איך להתנהג בארץ אותה הוא מבקר, כדי שלא יעליב, כדי שלא יפגע, כדי שלא יהיה נבז? וכו'.
13. את מי היה רוצה להזמין? מדוע? מתי? באילו ידיעות יהיה עליו לצייד את האורח, כדי שיתמצא טוב יותר בארץ אותה הוא מבקר ובבית-משפחה המארחת אותו.
14. מה הן הדעות הקדומות שהיו לכל אחד מהקוראים לגבי בן העם האחר? האם זה השתנה? כיצד? וכו' וכו'.

במשחקי תפקידים אלו יעלה המיוחד והשונה על רקע המאחד והמשותף, תוך התחשבות בזולת והכרה בייחודיות שלו, והדבר אמור גם לגבי הייחודיות שלנו כעם.

לסיכום

לפנינו סדרת ספרים המתארים ילדים במקומות שונים בעולם, והמתארים את המ-
קומות השונים, כדי להבליט את המשמעות הערכית האנושית שלמענה נכתבו.
בסידרה זו אין הסיפור בבחינת מסגרת בלבד ומידע המצוי בו אלא, הסיפור כולו עומד בזכות עצמו. כבכל סיפור ישנם בו ארבעת המרכיבים — **זמות, עלילה, רקע ונושא** שמשלימים זה את זה, כשבמקרה זה **לדמות ולעלילה** מקום מרכזי. העובדה שהדמות היא ילד, מקלה על הילדים הקוראים, להזהות עם גיבור הסיפור או לחוש אמפטיה לגביו.

מתוך הספרים האלו יוכל המורה לבחור ספרים אחדים לקריאה או להוראה בכיתות ב'—ד' כמו: "נוריקו סאן הילדה מיפן", או "אלה קרי הילדה מלפלנד", או "גנט הילדה מאטיופיה" וכן ימצא ספרים המתאימים יותר לכיתות ד'—ה' כמו: "גופל הנער מהודו", או "דירק הילד מהולנד".

ככיתה דו מינית רצוי לבחור בגיבורים משני המינים. בכיתה הטרוגנית, מבחינת הרמה הלימודית, אפשר לחלק את התלמידים לקבוצות הומוגניות כשכל קבוצה תקרא שניים שלושה ספרים בהתאם לרמתה. אפשר להנחות קריאה זו במשימות בכתב שתפנינה את תשומת לב הקוראים לאספקט ההתנהגותי והרגשי נוסף על העלילתי. לסיכום הקריאה תתכונן כל קבוצה להמחזי בפני הכיתה מצבים מחיי הילדים. על אודותם קראו. כך תקבל הכיתה כולה, כמעט בעת ובעונה אחת, התרש-

על ילדים חריגים בספרות ילדים

מאת הרצליה רו

לאחרונה נערך כנס ארצי של עובדים סוציאליים בישראל, שנושאו היה "בעיות הילד החריג". המושג "ילד חריג" מקפל בתוכו נושאים ובני נושא. כיון שנושא זה מענין אותי ביותר, טרחתי להכין רשימה ביבליוגרפית המסודרת פרקים פרקים. רשימה כזו עשויה להאיר כמה פנים של הנושא הזה ולהזמין מחנכים לעיון בו. ברשימה זו ישנן יצירות מקור ותרגום, יש יצירות המתאימות לקריאתם של ילדים צעירים יותר והן מנוקדות ואלה העוסקות בבני-נוער ואינן מנוקדות. אין זו רשימה מקיפה, זו רשימה המייצגת גישה אישית.

ברשימה אין פרקים על מערכת היחסים המקובלת שבין הילד עם עצמו, עם המשפחה והחברה, אלא מצבים חריגים של ילדים.

רבים מן הספרים הנזכרים ברשימה מופיעים תאורים של מצבים חריגים אחרים. שבצתי כל ספר בפרק אחד בלבד, על פי המרכיב המרכזי שבו; כשהנחתי שאנשים שיחפשו בספרים על פי הרשימה, יעמדו גם על מצבים נוספים של מציאות חריגה המתוארת בהם.

לא סימנתי ברשימה סימני הערכה ספרותיים; אף כי יש פער עצום ברמה הספרותית של הספרים הללו.

יש כאן ספרים השייכים לקלסיקה של הספרות (כגון: "דוד קופרפילד", "פזטה הקטנה" או "תום סוואר") וישנם ספרים חדשים שיצאו לאור בשנים האחרונות (כמו "חיית-החושך" או "אוריי"), ישנם ספרים המשמשים "מסחטות-דמ"עיות" לבנות (כמו "פוליאנה" ו"היתר-מה") וישנם הנלמדים באוניברסיטאות לצורך מחקרים בפסיכולוגיה (כמו "בר-קיע החמישי", "נבוכותיו של החניך טרלס"...).

הרשימה אינה מסווגת את היצירות לפי סוגים. יש כאן שירה, ספור-קצה, ספור-ארוך ורומן. מצאתי לנחוץ לציין יצירות מקראיות שבהן מופיע הנושא של הילד-החריג, או של מצבים חריגים בילדות, כעובדת-יסוד.

חסר ברשימה מיגור חשוב ביותר בספרות-הילדים, הסיפור-העממי. בספרות

העממית ישנן יצירות העוסקות במצבים קשים של ילדים עם עצמם, במשפחה ובחברה, בכוונתי להקדיש לענין זה רשימה מיוחדת.

הפרקים על יתמות, נוות ושכול ועל פחדים וחרדות, הם פרקים חשובים במיוחד במציאות שלנו בישראל.

ההתמודדות עם מצבי פחדים וחרדות, בעקבות המלחמות; וההתייחסות אל יתמות ושכול במציאות שלנו, מחייבים את המחנכים לטפול ולעשייה.

הפסיכולוגים חוקרים ומפרסמים דרכי טפול במצבים כאלה. בכל מחקר שלהם הם חוזרים ומציעים להרבות בשיחה, לדון במצב ולהאיר אותו.

אחד האמצעים היעילים ביותר להזמין אנשים וילדים לדון בנושאים הללו הוא **הקריאה המשותפת ביצירה הספרותית**. מחנכים המכירים יצירות-ספרותיות, האוהבים לקרוא ספרות והיודעים להזמין את התלמידים לחוויית קריאה בצורה זאת, מצליחים לדובב השומעים ולהאיר נושאים רגישים ומסובכים.

מחנכים חוזרים ושואלים תמיד "איך עושים את זה?" ובודאי יש מקום לטפל בנושא מבחינה חינוכית, דידיקטית וספרותית.

הפעם, התכוונתי להביא בעקר הרשימה מה הביבליוגרפית, אך אם יהיה עניין בדיונים, יש מקום לרשימות נוספות בתחום הספרותי והדידיקטי.

שתי פנים מהותיות מאד לנושא זה נעוצות בהבדל הגילי של הקוראים ושל גיבורי היצירות. ככל שהגיבורים או הקוראים צעירים יותר, הם מגיבים על פגיעה

בצורה אחרת, מאשר מגיבים בני-נוער על פגיעה דומה.

הספרות נתנה ביטוי מענין לשוני הזה שבגיל הנפגעים.

יצירות רבות ברשימה זו עוסקות בבני-נוער המתבגרים להבין את הפגיעות שנפגעו ולומדים להתעצם מולן ולהתמודד עם מציאות-החיים שלהם. עצם תיאור המאבק חשוב לקוראים בני אותו גיל.

חלקן של היצירות מזמין אל פתרון רומאנטי וחלקן אל פתרון ריאליסטי; רק בודדות ביותר אינן מציעות כל פתרון. יצירות המזמינות אל פתרון חיובי ומהימן מסייעות לקוראים להתגבר על מפחית-הנפש ומזמינות אותם לצאת למאבק על בעיותיהם.

ילדים בגיל-הנעורים מתקשים להתמודד עם יצירות פסימיות ועם אנטי-גיבורים, ולכן היצירות חסרות הפתרון מכאיבות להם ומשאירות אותם נבוכים ובלתי מרוצים.

היצירות המעלות בעיות של ילדים צעירים, אינן מספרות על מאבקים לקראת נצחון, הילד הצעיר אינו מסוגל לצאת לבדו למאבק כנגד הפגיעות; הוא זקוק לעזרה וסעד מהחברה ומהמשפחה. ילדים צעירים שנפגעו, מחכים לפתרון נות מן החוץ (מן העולם הסובב) וכשאינם זוכים לכך הם מתכנסים למציאות של חלומות והזיה; הם בורחים מן המציאות.

נדמה לי, שהרשימה משקפת את הנור שא על ריבוי פניו ויכולה לשרת את המדעונים בו למצוא לעצמם מודל-ספרותי, על פי הצורך הממשי העומד לפניהם.

17. אלינור פורטר, **פוליאנה**, תירגם: א' כרמון, צילומים מתוך סרטו של וולט דיסני, ש' ז'ק, 1961, 183 עמ', מנוקד.
18. ל' צרסקה, **יתומה**, עיבד: ש' סקולסקי, עמיחי, 1977, 204 עמ', מנוקד.
19. ל' צרסקה, **קן יתומים**, תירגם: והרוקין, עמיחי, 1975, 168 עמ', מנוקד.
20. יאנוש קורצ'אק, **המלך מתיא הראשון**, תירגם: י' ליכטנבוים, איורים: ש' כהן, טברסקי, 1960, 382 עמ'. וכן: עם עובד, תשכ"ט, 124 עמ', מנוקד.
21. פרנסואה רזי בסטיד, **יונתן משהו**, תירגם: משה בן-שאול, תמונות: מוניקה, מעריב, 64 עמ', מנוקד.

ב. מוות ושכול

1. ל"מ אלקוט, **נשים קטנות**, תירגם: שלמה ערב, איורים: אלברט דה מ' ז'וסא, יבנה, 1974.
2. יהונתן גפן, **כשבא אברם מת בסתו**, בתוך: כוכבים הם הילדים של הירח, איורים: נורית גפן-בציר, דביר, 1974, 37 עמ', מנוקד.
3. וינוצנקו, **פדקה הקונדס**, בתוך: ז' אריאל (ערך), שחרית, שלמה שרברק, 1964.
4. זאב, **אבא שלי**, בתוך: פרחי בר, איורים: תרצה, הקיבוץ המאוחד, 1975, 252 עמ', מנוקד.
5. מרים ילן שטקליס, **אבא שלי**, בתוך: בחלומי, איורים: אילה גורדון, דביר, 1960, מנוקד.
6. פרץ מולנר, **מחניים**, תירגום: רות כץ ושאל קנצלר, איורים: ב' גבירץ, ירעאל, 1965, מנוקד.
7. מילס מישקה, **אני וסבתה הבאה בימים**, תירגום: אהרן דשא, איורים: פיטר פרנול, דביר, 1974, 47 עמ', מנוקד.
8. ש' ניצן, **דודי נשאר עם אבא**, בתוך: כולם רוצים להיות גדולים, הוצאת ידידים.
9. נירה קרון, **אבא של אפרת**, איורים: אראלה, ספריית פועלים, 1971, מנוקד.
10. י"ד ברקוביץ, **יום הזין של פייבקה**, בתוך: סיפורים נבחרים, דביר, תשכ"ח, עמ' ק"א—קכ"ד.

ג. פחד וחרדה

1. אורי אורלב, **חיית החושך**, איורים: מילכה צ'זיק, עם עובד, 1976, 58 עמ', מנוקד.
2. רבקה אליצור, **סוד כמוס לדובי**, בתוך: סוד כמוס לדובי, איורים: אלונה פרנקל, מסדה, 1973, מנוקד.
3. לאה גולדברג, **חלון מואר**, בתוך: צריף קטן, איורים: אריה נבון, ספריית פועלים, תש"ך, מנוקד.
4. נורית זרחי, **הנמר שמתחת למטה**, בתוך: הנמר שמתחת למטה, איורים: אבנר כץ, מסדה, 1976, מנוקד.

רשימה ביבליוגרפית*

- א. יתמות
1. ג'ורג' אליוט, **האורג מריבלוי**, תירגם: יצחק לבנון, עם עובד, תשכ"א, 109 עמ', מנוקד.
2. צ'ארלס דיקנס, **דוד קופרפילד**, תירגם: מ' הרפז, ניב, 1961, 2 כרכים.
3. צ'ארלס דיקנס, **בית ממכר עתיקות**, עיבד: מ' בן-אליעזר, מ' ניומן, 1973, מנוקד.
4. פרנסס הודסון, **סוד הגן הנעלם**, תירגם: אוריאל אופק, איורים: אורה איתן, ירעאל, תשכ"ח, 280 עמ', מנוקד.
5. ויקטור הוגו, **עלובי החיים**, תירגם: אביטל ענבר, כתר, 3 כרכים, 586 עמ'.
6. ל' וורנקובה, **אמא! אמא!**, תירגם: זאב לבנה, צ'צ'יק, 116 עמ', מנוקד.
7. מרק טווין, **תום סויאר**, איורים: ולטר טריר, ירעאל, 1978, 216 עמ', מנוקד.
8. מרק טווין, **עלילות הקלברי פין**, תירגם: א' פישקין, איורים: ולטר טריר, ירעאל, 1976, 216 עמ', מנוקד.
9. אסטריד לינדגרן, **גילגי**, תירגמה: אביבה חיים, מ' ניומן, תשט"ז, 247 עמ', מנוקד.
10. אסטריד לינדגרן, **רשמוס והגודד**, תירגמה: גבריאלה אלדור, איורים: שושנה הימן, עם עובד, 1966, 127 עמ', מנוקד.
11. הקטור מלו, **במשפחה**, תירגמה: שרונה סופרמן-בנימיני, מסדה, 1965, 281 עמ', מנוקד.
12. קרין מיכאילס, **גיבי**, תירגם: י' למדן, אמנות, 1964, 225 עמ', מנוקד.
13. ל' רמות, **לרותם ולדקלה היה אבא**, איורים: יוחנן שטל, ספריית פועלים, 1976, 16 עמ', מנוקד.
14. יוהנה ספירי, **הידי**, תירגם: ישראל פישמן, איורים: משה מטוסובסקי, ניומן, 95 עמ', מנוקד.
15. ג'ורג' סנד, **פדיטה הקטנה**, תירגם: ש"ח ברקוז, צ'צ'יק, תש"ך, 176 עמ', מנוקד.
16. שלום עליכם, מוטל בן פיסה החזן, בתוך: כתבי שלום עליכם, תירגם: י"ד ברקוביץ, דביר, תשכ"ח.

* המבחר מאורגן לפי נושאים. כי יצירה מופיעה פעם אחת על-פי המרכיב הנושאי המרכזי שבה.

5. מרים ילן שטקליס, **לבזי**, בתוך: שיר הגדי, איורים: צילה בינדר, דביר, תשל"ד, מנוקד.

ד. נכות, חולי, מופרעות

1. פרל בק, **האדמה הטובה**, תירגום: פסח גינזבורג, מצפה, 346 עמ', (ילדה מתעוררת).
2. קרל ברוקנר, **סדקו רוצה לחיות**, תירגום: ד"ר בצלאל וכסלר, מסדה, 162 עמ', מנוקד (ילדה שנפגעה בהירושימה).
3. דה סגיר, **ילדות למופת**, תירגום: יצחק לבנון, עמיחי, 1977, 314 עמ', מנוקד.
4. ויקטור הוגו, **האדם הצוחק**, תירגום: א' וי' לוי, ערך: א' יואל, דקל, תשכ"ט, 2 כרכים.
5. לי הרפר, **אל תיגע בזמיר**, תירגום: צבי ארד, עם עובד, תשכ"ד, 278 עמ'. (מפגש עם חולה נפש).
6. לורנה א' היקוק, **הלן קלר**, תירגום: נינה שפלה, איורים: פול סנו, ירעאל, תשכ"א, 112 עמ' (ילדה חרשת ועיוורת).
7. שאול טשרניחובסקי, **ברל'ה חולה**, בתוך: שירים, שוקן 1943, עמ' 233.
8. דוריס לונד, **אריק נאבק על חייו**, עם עובד, תשל"ו, 247 עמ'.
9. דינה מריה מולוק, **הנסיך הנכה**, תירגום: אוריאל אופק, איורים: מאיר שליט ושלמית, ירעאל, 1966, 132 עמ', מנוקד (נכה ברגליו).
10. ו' קורולנקו, **המנגן העיוור**, תירגום: ש' ירעאלי, איורים: מ' אריה, יסוד, 1977, 200 עמ', מנוקד.
11. א' סומרפלס, **הדרך לאגרה**, תירגום: דליה רביקוביץ, איורים: אלף אס, עם עובד, 1965, 120 עמ', מנוקד.
12. שלום עליכם, **זקנים עם נערים**, תירגום: י"ד ברקוביץ, איורים: ד' לבקובסקי, דביר, תש"ך, 203 עמ', מנוקד (בסיפור "נפש חיח" ילדה חולה).
13. דבורה עומר, **אני אתגבר**, שרברק, 1973, (שיתוק מוחי מלידה).
14. פולקנר, "אמבר מובער", סימן קריאה, 7 בספטמבר 1972 (ילד מופרע).
15. מיה קדישא, **זני בבית חולים**, איורים: עופרה קציר, אות פז, 1974, מנוקד (הכנת ילד לניתוח).
16. אסתר שטרייט-וורצל, **אורי**, עמיחי, 1976 (ילדה משותקת).

ה. נחיתות

1. הנס כריסטיאן אנדרסן, **הברווזן המכוער**, בתוך: אגדות אנדרסן, תירגום: בנימין טנא, איורים: שמואל כץ, מ' ניומן, תשכ"ד, כרך א' עמ' 146, מנוקד.
2. מרים ילן שטקליס, **ג'נג'י**, בתוך: בחלומי, איורים: אילה גורדון, דביר, 1960, מנוקד.

3. ז' רנואר, **פרנסואה ראש גזר**, תירגום: רפאל אליעז, איורים: פ' ואלוטון, ספריית פועלים, 1977, 136 עמ'.
4. דבורה בארון, **היום הראשון**, בתוך: ילקוט סיפורים, יחדיו, 1969, עמ' 77—83.

ו. חלומות והזיות

1. במקרא: **חלומות יוסף**, בראשית ל', ל"א—מ"ה.
2. ע' הלל, **יוסי ילד שלי מוצלח**, בתוך: בולבול למה ככה, איורים: שמואל כץ, מסדה, 1977, מנוקד.
3. מרים ילן שטקליס, **מעשה בילדה בודדה**, בתוך: יש לי סוד, איורים: צילה בינדר, דביר, מנוקד.
4. אסטריד לינדגרן, **מיו מיו שלי**, תירגום: דניאל נחשול, איורים: אילון ויקלנד, מחברות לספרות, 1973, 176 עמ', מנוקד.
5. ליימ מונטגומרי, **האסופית**, תירגום: י' פישמן, איורים: א' אברט, ניומן, 467 עמ', מנוקד.
6. קדיה מולודובסקי, **הילדה אילת**, בתוך: פתחו את השער, תירגום: נתן אלתרמן, פניה ברגשטיין, לאה גולדברג, אברהם לוינסון, איורים: תרצה, הקיבוץ המאוחד, תש"ך, מנוקד.
7. הרצליה רז, **"רם שנעלם"**, משמר לילדים, 24 באוגוסט 1965, מנוקד.

ז. יחסי אחים

1. במקרא: **קין והבל**, בראשית ד', א'—י"א. **יעקב ועשו**, בראשית כ"ז—ל"ג.
2. פניה ברגשטיין, **בני וגיטה**, איורים: משה קופרמן, הקיבוץ המאוחד, תש"ך, 126 עמ', מנוקד.
3. ג'ורג' סנד, **פזיטה הקטנה**, תירגום: ש"ח ברכוז, צ'צ'יק, תש"ך, 176 עמ', מנוקד.
4. אריך קסטנר, **אורה הכפולה**, תירגום: א' קפלן, אחיאסף, 1962, 156 עמ', מנוקד.
5. אסתר שטרייט-וורצל, **נערי המחתרת**, מסדה, 1971, 196 עמ'.

ח. ילדים במוסדות

1. ר' איתן, **ברקיע החמישי**, עם עובד, 334 עמ'.
2. אמיל אז'ר, **כל החיים לפני**, תירגום: אביטל ענבר, עם עובד, תשל"ו, 198 עמ'.
3. שרלוט ברונטה, **ג'יין אייר**, תירגום: חנה בך-דוב, פיתוח-יעץ: פריץ אירנברג, ניומן, 290 עמ'.
4. צ'רלס דיקנס, **אוליבר טוויסט**, תירגום: י' שי, מסדה, 1966, 134 עמ', מנוקד.
5. ג'ון ובסטר, (כתבה ואיירה), **אבא ארץ רגליים**, תירגום: אפרת כהן, י' מרכוס, תשי"ט, 211 עמ'.

"חוויות מן החדר"*

מאת יוסף שה-לבן

בקובץ הסיפורים שלפנינו מעצב סופר-הילדים הוותיק לוי קפניס תמונות-הווי חיוניות מן "החדר" במזרח-אירופה בראשית המאה העשרים. ח"נ ביאליק בסיפוריו "ספיח" ו"מאחורי הגדר" וש' בן-ציון בסיפורו "ילדות עשוקה" פתחו בתיאור הניווט הרוחני ב"החדר". אולם בסיפורי לוי קפניס בא הניווט הרוחני שב"החדר" לידי גילוייתו, המזעזע בגסות-הרוח ובאכזריות שבו.

אחד המלמדים מסיים את לימודי-השבוע ביום השישי בכך, שהוא מאלץ את כל הניכיו, הרכים בגילם לרכון על ברכיהם ולחשוף את בשרם התחתון כדי לספוג את הצלפותיו, והוא עומד בנחת ועושה את מעשהו בעניין רב, תוך הנאה מרובה. ואחד המלמדים מכה בכוח רב בפניו של אחד הילדים, באשר לא השכיל להטעים את טעמי-המקרא כהלכה — לפי דעת מלמדו, והילד מתעלף מרוב כאב, והכל חוששים, שהילד הוא על סף הגסיסה.

לכן מפליאים בגישתם החינוכית הטובה, המתקדמת, שני המלמדים, באשר עולם החינוך ב"החדר" הוא בכללו מכוער ומזווע.

האחד מכנס את חניכיו בשלהי יום-קץ חם ומהנה אותם בסיפורים מלבבים על הניסים והנפלאות של הצדיקים למיניהם. השני נוקט שיטה רבת-עניין של עבודה עצמית יעילה ומהנה את הילדים: הוא מטיל בכל יום על כל צמד ילדים את ההכנה בכוחות-עצמם של דף גמרא על פירושו המקובלים, ובשעת המבחן הוא מאיר את פניו, משמיע דברי-שבח בלווית הערות נוספות לפרשנות של הילדים.

ברוח טובה ובהרגשה של סיפוק רב פורשים הילדים הנבחרים מאת מלמדם. ומהתוכן המעניין של הסיפורים האלה — להבעתם האמנותית. הקו הראשון, המייחד את ההבעה האמנותית של לוי קפניס בסיפורים האלה, הוא הראייה הראשונית. הראייה הראשונית של האמן היא תנאי ראשון במעלה לכל דבר-יצירה,

* לוי קפניס, חוויות מן החדר, אייר: ה' הכתקופה, הוצאת "יעד", תשל"ח.

6. נעמי וישניצר, ילדה שגדלה, הקיבוץ המאוחד, 1976.
7. טובה לוגינה, ילדות עשוקה, עם עובד, 192 עמ'.
8. דבורה עומר, מעבר לכביש, או חבורת עלומים, איורים: הדס בריוסף, י' שרב-רק, 1972, 240 עמ'.
9. ראובן קריץ, בוקר חדש, איורים: יונה קולמן, ספריית פועלים, 1955, 281 עמ'.
10. גלילה רוזנפדר, ילד חוץ, איורים: אריאל ווגרה, מלוא, 1977, 128 עמ'.

ט. הבקורת של המבוגרים באמצעות סיפורים של ילדים

1. או הנרי, המנהיג אדום העור, בתוך: ז' אריאל (עורך), שחרית, שלמה שרברק, 1953.
2. ש' אפרת, פרא אדמדמ, בתוך: פרא אדמדמ, איורים: הלל פסח, ספריית פועלים, 1973, 28 עמ', מנוקד.
3. מ' גורקי, האם ובנה, בתוך: מבחר הסיפור העולמי, ערך: ד' קמחי, י' שרברק, תשכ"ד, 289 עמ'.
4. לאה גולדברג, ניסים ונפלאות, איורים: יחזקאל קמחי, ספריית פועלים, 1962, 92 עמ', מנוקד.
5. לאה גולדברג, הילד הרע, בתוך: צריף קטן, איורים: אריה נבון, ספריית פועלים, 1962, 92 עמ', מנוקד.
6. פ"ל טרברס, מרי פופינס, תירגום: דליה רביקוביץ, איורים: מרי שפרד, מחר-ברות לספרות, 1966, 180 עמ', מנוקד.
7. מניה הלוי, הלינו אותי לילה, ערך: עזריאל אוכמני, ספריית פועלים, 1963, 111 עמ'.
8. שלום עליכם, האולה, בתוך: כתבי שלום עליכם, תירגום: י"ד ברקוביץ, דביר, תשכ"ח, כרך ח'—ט', עמ' ז'—כ"א.
9. אלינור פרוץ, החמור מקונמרה, תירגום: דליה רביקוביץ, איורים: אדוארד ארדיזון, מחרות לספרות, תשכ"ד, 32 עמ' מנוקד.
10. לנה קיכלר—זילברמן, אנו מאשימים, תירגום: אליהו פורת, ספריית פועלים, 1963, 222 עמ'.
11. אריק קסטנר, פיצפונת ואנטון, תירגום: א' קפלן, איורים: ולטר טריר, אחי-אסף, 1962, מנוקד.
12. יעל רוזמן, המצחיקה עם העגילים, איורים: שושנה היימן, ספריית פועלים, 1975, 124 עמ' מנוקד.

היא המקור והשורש ליצירה אמנותית; וכך הגדיר זאת לב טולסטוי: האמן חייב לראות את התופעה, שהוא מתאר, כאילו ראה אותה פעם ראשונה. גם ח"נ ביאליק בפרק הראשון של הסיפור "ספיח" — מטעים את חשיבותה הרבה של הראייה הראשונה; וכך אומר ח"נ ביאליק: "ראייתו של הילד הרך — מראות-שתייה — היא הראייה העשירה, החדה והחודרת ביותר, וכל הראיות, הבאות אחריה, הן רק מהדורות פגומות של אותן ראיות ראשונות".

בסיפוריו של לוי קיפניס מצטרפת הראייה הראשונה של האמן לראייתו הראשונה של הילד, כי לפנינו רשמים של ילד, והראייה של לוי קיפניס בספורים האלה היא ראייה צרופה, טהורה, נקייה מיסודות זרים ומפריעים. זוהי ראייה בלתי-אמצעית, מזוקקה, המעניקה למחבר, ללוי קיפניס, את היכולת לחשוף את המיוחד, את החד-פעמי שבכל תופעה, את החדש והמפתיע שבה.

הקו השני, המייחד את ההבעה האמנותית של המחבר, הוא כיסופי השלימות, או רצון המציאות האחרת. כל אמן יוצר מתוך כיסופיו הכמוסים לשלימות מוסרית-חברתית. לפרקים מבטאים האמנים את כיסופיהם לעולם המושלם ע"י תמונות אוטופיות, שבהן מצטייר בצבעים רומאנטיים העולם הנכסף; ולפרקים מבטאים האמנים את כיסופיהם לעולם המושלם ע"י תמונות, החושפות את הפגמים שבחיינו עלי אדמות, בדרך השליטה והביקורת.

לוי קיפניס בסיפוריו — "חוויות מן החדר" — מעצב בחיות מפליאה את שחיתות-המידות של המלמדים, את גורלם הנורא של הילדים, הנתונים לפיקוחם של המלמדים קשוחי-הלב, וכך מתרקם בנפשו של הקורא הצעיר חזון של עולם משוכלל ומושלם, שבו תהא ילדותו של האדם מאירה וזוהרת כג'שעשועים חמוד.

המתח והחוס, הנוצרים בהתנגשות שבין חזונו של לבי-האמן לבין המציאות האכזרית, משווים לסיפוריו של לוי קיפניס את הכוח להבקיע אל נפשו של הקורא הצעיר, להסעירה, לעורר בה חוויה בלתי-נשכחת.

ודאי שלקריאה בסיפורים האלה נלווית עצבות, בשל ההרגשה של אוזלת-ידינו, דלות-יכולתנו, להגשים במציאות את השלימות הנכספת בסיפורים, ולכן הקריאה בסיפורים האלה משרה על הקורא הצעיר יחד עם חוויות-העונג גם את תחושת-הכאב.

הסיפורים בקובץ "חוויות מן הבית" מתארים בצורה חגיגית ומלבבת את ההווי של הילדים בבית יהודי במזרח-אירופה בראשית המאה העשרים.

אחד הסיפורים הנאים בקובץ הוא — "החזן הקטן". אהרן הצעיר ביקש להיות "משורר", לעמוד לפני התיבה ב"ימים הנוראים" ולשיר לצד אביו החזן. הוא זכה להגשים את חלומו, כאשר התפלל ב"ימים הנוראים" בבית חזן לפני אמו החולה. האם המאושרת חזרה אחרי כל מלה מסולסלת שיצאה מפי בנה ה"משורר".

קיימים בסיפור הזה שני רעיונות-יסוד: א. הדתיות הנאמנה והכנה של האם

** לוי קיפניס, חוויות מן הבית, הוצאת יעד, תשל"ח.

היהודית. ג. התשוקה העזה של הילד, האמן הרך-בגילו, לתת ביטוי אמנותי לנפשו. הילד, שנכסף לזמר, מצא את ההזדמנות הטובה "להיות משורר".

הסיפור השני בקובץ, מן המעולים שבו, הוא — "נפתחו השמים". הסיפור מוסר את אמונתו התמימה של הילד היהודי בגולה בהשגחה האלוהית, שעניה פקוחה על הבריות, כדי להשבית את חייהן. הילד, גיבור-הסיפור, האמין, כי בליל מתן-תורה בשעת "חצות" נפתחים השמים, וזהו רגע של חסד ורחמים; ומי שמכוון את הרגע הזה — כל בקשה אשר יבקש ברגע הזה מיד תינתן לו.

הרגע הזה — כל בקשה, אשר יבקש ברגע הזה — מיד תינתן לו. למרבה הצער נרדם הילד "בחצות" וכשנשאל למחרת על-ידי חבריו מה ביקש, הודה: "שכחתי לבקש, שכחתי!".

בסיפור "ערבי נחל" באה לידי ביטוי פעלתנותו הרבה של הילד היהודי הגולה. הכל טענו, כי הילד — משה — הוא שובב יתר-על-המידה. אך הילד לא הודה בדבר. יום אחד גמר אומר לקטוף ערבי-נחל בשביל "הושענא רבא" ולמכור אותם לתושבי העירה. לשם כך יצא בלויית חבריו לעברו השני של הנהר הרחק מן העיירה. לאחר חוויות נעימות ומלבבות נאלצו להמלט מן המקום לפי שהקדר הגוי שיסה בהם את כלביו. כשהתאוששו היו אמנם רחוקים ממקום הפורענות, אבל יזיהם היו ריקות, לא היו "הושענות" ובגדיהם היו רטובים ומרופשים. בשל שמחת החג נפטר הילד מעונש.

לפנינו סיפור-הרפתקאות. אלמנס המתח, ההפתעה, שרשרת המאורעות המעניינים — הם יסוד חשוב בכל סיפור-ילדים; הם מספקים את הייצר החשוב ביותר בנפשות-הילדים — הלא הוא יוצר הסקרנות והדעה, בגיל הקרוי — "גיל הגבורה וההרפתקה" (גיל 9—11). הילד בגיל הזה נמשך אל כל החורג מן השיגרה היום-יומית ומן המסגרת הקפואה-במקצת של חייו בביתו ובבית-הספר, אולם כדי שסיפור-ההרפתקאות יהא אמנותי, שומה עליו להתייחד בכמה תכונות, המצויות בסיפוריו של לוי קיפניס.

א. סיפורי-ההרפתקאות של לוי קיפניס שאובים מן המציאות, והם מיוסדים על נתונים אמיתיים של הרקע החברתי, הגיאוגרפי וההיסטורי שבמסגרתו נעים הסיפורים.

ב. ההרפתקאות בסיפורים הללו אינן באות לשמן, רק לשם מתח והפתעה; באמצעותן לומד הילד להכיר את החיים, להבין את הזולת; הוא לומד להיאבק עם מכשולים בדרך למטרתו; הוא לומד להעריך נאמנות, ידידות, חברות.

ג. הערכים החינוכיים מוסריים מובלעים בתוך העלילות, ודווקא בשל-כך הם יותר אמנותיים ויותר מחנכים, שכן החינוך העקיף של האמנות פועל, ביתר-תוקף וביתר-עומק, על נפשו של הקורא הצעיר מן ההטפה הגלויה של נאומים ודרשות.

לסיכום: ספריו אלה של לוי קיפניס הם חומר-קריאה נחוץ ורצוי לנערים ולנערות בגיל "הגבורה וההרפתקאות".

לצחוק ולחלום בדרכי מעשיות משלנו

מאת רות גפן-דוהן

עם צאתם לאור של הספרים: "גוזמאות שור הבר והלויתן" / גוזמאות חלב ודבש" ו"החסיד והחסידה" מאת תקוה שריג.

למה דווקא מעשיות?

אנו אוהבים מעשיות וזקוקים להן כי בהן מגולמים מאווינו. אנו מתאוים לזכות ולהגיע לעולם שכולו טוב ולאוויר אישי כשם שאזכים בהם גבורי המעשיות (כגון מעשיית סינדרלה ודומיה). יש במעשיות נחמה והבטחה לקטן ולחלש, פיסית, כמו אצבעוני, או החיט העליז המדביר זבובים וזוכה בנזר מלכות ובידה של היפה בנסיכות יש שהמעשיות מכי לות עצות נבונות וחכמת-חיים בלבוש חלומי והאפיפות מקסמים ופלאים, כמו במעשה החתול-במגפיים, מעשה השולחן הערוך ודומיהם.

1. תקוה שריג, גוזמאות שיר הבר והלויתן — גוזמאות חלב ודבש, אירוסים: אראלה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשל"ח. שני הקבצים מקובצים בכרך אחד, בעל שני שערים, כאשר ה"ש-ערה-אחרון" הוא שער קדמי לאחד — ולהיפך.
2. תקוה שריג, החסיד והחסידה, אירוסים: אבי מרגלית, הוצאת מסדה, תשל"ח.

יש מעשיות המגלות את הרשע שבנפש-האדם (הנזל-וגרטל) או חיית-יער (כפה-אדומה) ויש מהן העונות על שאלות, המעסיקות ילדים, כמו "מדוע שונא הכ-לב את החתול?" ודומיהן...

אנו אוהבים מעשיות כי הן רצופות דמיון והן על-זמניות ועל-מקומיות ועל הגיון יום-יומי. אם יכלו מעשיות להת-ארע "לפני הרבה-הרבה-שנים", מדוע ש-לא תקרינה גם לנו, בימינו ובזמננו? — כלומר, במעשה גרעיני תקוה ונחמה "ל"טוב" שעוד יבואנו!

במעשיות אנו מתוודעים לא רק אל חלומות היחיד, ספקותיו ובעיותיו, אלא אף אל מאוויים, בעיות ומסר אישי-לאומי, הקשור, בעיקר בלא-יודעין, לקר-קע הלאומי-אנושי של כל עם ועם.

- ברונו בטלהיים, טוען לזכות המעשיות
3. הוהורים על המעשה, תרגום לעברית ב"אגרת לחינוך", רבעון לחינוך קבוצי, תשל"ז.

ואומר כי הן הכרחיות. "כדי להתגבר על הבעיות הפסיכולוגיות של ההתבגרות, על אכזבות נרקסיסטיות, דילמות אדי-פליות, תחרויות עם אחים, להיות מסוגל לוותר על יחסי תלות ילדותיים, לרכוש הרגשה של עצמיות והערכה עצמית ות-חושה של מחויבות מוסרית". כן מסביר הוא את ערך המעשייה במתרחש בדמ-יונות הבלתי מודעים ועוד תופעות שבכ-פש הילד.

באחת — המעשייה חשובה ביותר לבניין אישיותו של הילד בגדילתו ואכן, אנו מספרים מעשיות: על פיות וקוס-מים, על מכשפות וגמדים, על נסיכות ונסיכים ובעלי-חיים ששינו את גורלם בנשיקה. ועוד ועוד.

ומה על מעשיות משלנו?

מתוך הכרה בחשיבותה של המעשייה, ותוך כדי חיפוש אחרי לבוש מתאים למעשיות מ"שלנו", ליקטה תקוה שריג מאוצר המעשים והמעשיות, והגישה סיד-רה של ליקוטים: "סיפורי חז"ל ליל-דים", "אליהו הנביא הנה הוא בא" ו"הבעל שם-טוב בא"...

ייחודן של מעשיותיה בכך, שהן קצ-רות, מגובשות, מעודנות בסגנון ובלשונו הנקיה, והן מובנות לילדים מגיל חמש ומעלה ללא הסבר נוסף.

המעשיות, אותן ליקטה תקוה שריג עשויות לא רק להנות אותנו, אסתטית, אלא אף, ובעיקר, לתת לגיטימציה ליי-חוד היהודי שבסיפור המעשה, והיא הכ-רות עם אנשים ("גבורים") ודרך חייהם המבוססת על ערכי אהבת האדם, שאיפה

4. כולם בהוצאת הקבוץ המאוחד.

לעשיית צדק ואמונה בלתי מסויגת בגאו-לה ובימות המשיח.

דווקא בעידן, שבו אמצעי התקשורת, המילולית והחזותית, מביאים לנו כה הרבה סיפורי אימים על שנת האדם, זאביותו ואליםותו, טוב (וחשוב!) להנפש עם המעשיות התמימות (לכאורה), המ-עלות את היפה והטוב שבאדם, מעשיות — הגורמות לקורא לרצות להדמות ול-הזדהות, להבין את הזולת ולאהבו ו... להיות אדם!

חסרונו של הלקט, הוא בכך שאינו מצוייד בהקדמה וביאור להורים ולמחנ-כים חילוניים, המחפשים סיפורים מ"ש-לנו" ואינם יודעים על קיומם. וגם במצ-אם אותם, לא תמיד, בדפדוף ראשון יוכלו לדעת כי אכן, מצאו את אשר בקשו.

"גוזמאות שור הבר והלויתן"

לא רבים הם היוזעים ל" עם בריאת-העולם, ביום החמישי לבריאה, נברא הלויתן, הוא-הוא שכשהוא "רעב הוא מוציא הבל רותח מנחיריו ומרתיח מ-מות שבמצולות-ים" וש"כל עצמו של לויתן לא נברא אלא שיעשו בו מטעמים בסעודה המזומנת לצדיקים לבוא..." וכי "כשם שלוויתן הוא מלך הדגים, כך נתמ-נה הזיז להיות מושל ומלך בעופות ולמה נקרא שמו זיז? מפני שיש בבשרו כל מיני מטעמים שבעולם..." וכי "כלויתן אף הזיז הזה, מעדני סעודה הוא שעתיד הקב"ה להאכילו לצדיקים, מתן שכרם לעולם-הבא".

5. ל' גינצבורג, אגדות-היהודים, הוצאת מסדה, תשכ"ו, ח"א, עמ' 16—18.

על בעלי-חיים אלה ואחרים אנו קוראים במעשיות האתילוגיות שבלקט. שתי מעשיות בקובץ אינן עוסקות בב-עלי-חיים: (ויתכן אף שמקומן לא שם הוא, אלא בקובץ נוסף) האחת המספרת על השמיר הפלאי, בו השתמשו הבנאים לבניין בית המקדש ("שמיר-הקסמים"). וכן אנו פוגשים באדני-השדה "הקשורים במין חבל עבה של קשר ההולך מטבורם אל תוך האדמה" ("אנשי השדה"). הקובץ רצוף "עדויות" (פעם ראון...) מיקסמים, ניסים ונפלאות לצדן של הרפתקאות "מפחידות" אשר גיבוריהן נמלטים וניצלים מהן ומגיעים אליהן-מבטחים, כל עוד נפשם בם.

זהו לקט שכולו דמיון ושיש בו מיסודות הסיפור העממי-המזרחי, כבסיפורי אלף-לילה-ולילה, אסופות פולקלוריות-טיות ואגדות עממיים יורדיים באזורנו — אשר הילד הישראלי, יאהב אותן.

"גוזמאות חלב-ודבש"

שתי-עשרה המעשיות, הרואות אור ב"גוזמאות חלב-ודבש", שונות בעיקרן מ"גוזמאות שור הבר והלויתן" — כולן מסיפורי תיירים ואורחים, אשר בקרו בארץ ובאו לראות "הטובה היא הארץ ומה פריה?" כולן רצופות אהבת-הארץ ותנובתה "שאינן כמותם בכל העולם כולו".

בקובץ זה אנו מכירים את התאנה הארצי-ישראלית, שהיא כולה דבש, עד כי ילד שהכניס ידו לחבית בה אוחסנו תאנים, טבל כולו בדבש בטרם הגיעו לפרי והעיזים שלחכו מפרי התאנה "היה הדבש מטפטף מן התאנים וחלב מטפטף מעטיני העיזים (ב"התאנה)".

אנו מכירים את האכר הגלילי האחד אשר מכר לשליחו של מלך לודיקיה שמן-זית ב"מאה שמונים אלף דינרים ולא השאיר השליח גמל או סוס, או פרד, או חמור בכל ארץ-ישראל שלא שכר אותם לשאת את השמן" ("הזית") ועוד. כל הסיפורים מסתיימים בסיומת אחת:

"ארץ חמדה היא ארץ-ישראל,
הפלא ופלא, ממש
ארץ זבת חלב ודבש..."

האחרונה (וגם השונה בתוכנה ובמיב-נה) בלקט היא המעשייה "האהבה" — בה אנו קוראים על תיירים שהגיעו פעם לארץ, התפעלו מפריה ויבוליה הנאים ושאלו:

"מה אתם עושים לאדמה שלכם, שהיא מצמיחה לכם חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון, ארץ זית-שמן ודבש, מיני אילנות העושים פרי ואילנות סרק, שיחים וירקות משובחים?!"

ונענו ראשית על דרכי העיבוד (מסקים, עוורים, מזבלים וכו') אם כי העיקר הוא: "נותנים אנחנו אהבה והיא משיבה לנו חלב ודבש".

השואל, איפוא, כיצד זה קרה ש"ארץ זבת חלב ודבש" הפכה לשממה מקבל לא רק תשובה לגבי העבר — כלומר, שהארץ חרבה כאשר רחוק ממנה אוהביה שלא הפסיקו לכמוה לשוב לגבולותיה, ותוך עומק היגון על הריחים והגעגועים לשיבה וספרי נפלאות על פריה, עד

6. וכך אף טען הרמב"ן — בטענו כי ארץ-ישראל מקבלת לחיקה ומשיבה לעובד פרי עמלו, רק את אהוביה-אוהביה, היהודים.

ששבו וחזרו בשיבת-ציון של מאתנו, והחזירו עטרת קדומים ליושנה. האם גוזמה היא שהארץ החזירה לארץ הבנה מאות שערי יכול? והן, האהבה והאמונה, הן תשובת התשובות לשאלה הקיומית שלנו בארץ. אכן, דבר לא יחסר לנו אם רק באהבה נחיה בארץ ונעבדה.

בדור ספקני זה, שבו "ירידה" מאפילה על "עליה" וחיי כרך על חיי התישבות והכל שואלים לא אחת, גם באזני ילדי-הם: "מה יהיה?" — המעשייה-הגוזמית אית היא אם כן תשובה לשאלה אתילור-גית וחיזוק ביטחון ואמונה בטעם חיינו כאן, וכל זאת בהומור ובחיוך קל ובערי-כה אסתטית ונאה.

תרומתה של המאירת אראלה לסיפורי הגוזמאות.

הספר מנוקד ואותיותיו צבעוניות (חלקם של הסיפורים מודפסים באות סגולה כהה וחלקם — באות ירוקה כזית). האורים הנם בסגנון גזירה-צללית צב-עונית שיש והיא מאירת פתח סיפור וסיומו ויש שהיא תמונה בפני עצמה (על עמוד נפרד).

אני אוהבת סוג זה של איור, לאגדות המשאיר לילד פתח רחב לדמיונו הוא באשר לדמויות, צבעיהן, הבעת פניהן וכו'. מה גם, שהוא מזכיר, לפחות לקוראים הותיקים, ספרי אגדות ומעשיות מימיים עברו, בטרם הומצאו צבעי הדפוס למיניהם.

ולסכום: חגיגה ללב ולעיניים.

מה ומי בחסיד ובחסידה?

ל"ב מעשיות בלקט, אשר כולן עוסקות

בסיפורי חסידים, פתח-דבר מאת המלקט-טת — אחרית-דבר מאת מנחם אורן. בכל המעשיות הקצרצרות אין אנו קוראים "סתם סיפור", אלא מעשים שיש עמהם גרויים להשיב ולהעמיק, להזדהות ול"השתדל להיות כמו" ובעיקר יש בהם מסר אישי מוסרי עמוק לאהבת האדם, באשר הוא.

אנו מכירים את האר"י הקדוש, את ר' לוי-יצחק מברדיצב, הרב רבי צבי, רבי ברוך, ר' זוסיא ואחרים מגדולי צדיקינו וחכמינו, שעל אף גדולתם, היתה הענוה והאהבה לזולת, נר לרגליהם. הם עושים חסד ואמת עם העניים והעניים וגומלים לרשעים כרשעתם. ("העשיר והאורח." "הכפה המעופפת.") צדיקינו מעדיפים "נשמה-זכה" על אבני חן יקרות וכסף.

("מעשה באבן-חן", "פמוטי טיט ופמור טי כסף"). מעשים שבהפנמתם תרומה לא קטנה — אם ירבו בסיפורים מסוג זה — כתייס בפני הרדיפה הבהולה של דורנו אחרי דברי מותרות למיניהם ובפני התיסכול שבאי השגתם, הבא בעקבותיה. אם כזה היה הרבי — הרי רק זכות היא להזדהות עמו ולחקות את מעשיו. גם על ניסים ונפלאות, שנעשו לצדיקים בזכות מעשיהם הטובים, אהבת הבריות, מאור הפנים והעזרה לזולת, אנו קוראים ("הרבי המתפעל", "אש-ועשן", "האוצר והתנור", "ככר הלחם והגלימה" ו"בוקר טוב לכל ישראל").

גם על מתן בסתר ושכרו ("ובחסד") אנו קוראים ("תיקון חצות", "תבלינים מגן-עדן", "העגלה והסוסים", "האתרוג והסוס").

ועוד בספר סיפורים מחכמת הצדיקים-החסידים, תוכמה שהקורא הצעיר יוכל

לאמצה לעצמו ("לא צריך לרוץ") וכן סיפורים המאירים כוחן ושכרן של מצוות [מצות הצלת נפש, הגדולה ממצוות שמירת-השבת. ("תינוק בדלי"), מצוות לא-תבייש ("הרבי והצנון"), "מה-מה-מה והוה-הוה"].

עוד עמנו מעשיות על שכר לימוד התורה לדבקים בה. ("נרות השבת" ו"מקטרת החול"). "בלילה האלף". "ילד בת-נור".

לקט מעשיות "החסיד והחסידה" אף מעביר אלינו מסר נוסף ש"אסור להתיאש אפילו כשצרות גדולות יש" (ומתי אין לנו צרות, לא עלינו?) ("החסיד והחסידה").

יפה במיוחד הוא סיפור קטן אחד ושמו "כל אדם יש לו מקום" — שהוא סיפור אופטימי ובעל מסר פילוסופי מעשי, עמוק ביותר:

— "אם לכל אדם יש מקום למה לפעמים כל-כך צפוף? — כך שאלו החסידים את הרב.

השיב להם הרבי:
— כל-כך צפוף, מפני שכל אחד רוצה לתפוס את מקום חברו. אילו היה כל אחד שמה במקומו היו כל בני אדם שמוחים בכל מקום" ...

7. הדגשים בגוף הספור.

האם יש לנו מסר חשוב ונעלה מזה בחברתנו התחרותית-הדורסנית? אכן, ניתן לומר על "החסיד והחסידיה", אשר כל מעשיה בו פנינה סיפורית בפני עצמה והמכלול — מחרוזת שראוי להתהדר בה, מפני שיש בה "מופת התנהגותי, יש בה אמון אהבה ובטחון, הן נותנות עידוד לילד במצוקה שבחומר ובמצוקה שברוח; הן נוטעות זיקה אל המורשת ההומאנית של עמנו". הן נוטעות בנו גאות השתייכות לעם שאלה הם סיפוריו וכמיהה להיות ראויים ול-הגיע להזדהות עם הערכים המיוצגים במעשיות שבספר. הס-הם, מבחינת טפה בים המעשיות המקוריות משלנו, שאסור לנו שלא להביאן לפני ילדינו ותלמידנו.

עימוז, איורים ועיטורים בספר "החסיד והחסידה".

הספר מנוקד וצבע אותיות הדפוס חום-אדמה-בהיר.

איוריו של אבי-מרגלית לא נראים לי הן משום הצבעים שהם קרים (הרבה לבן וחום) והן משום הדמויות שהן מופיעות רחוקות וזרות, ולא ניתן לחוש דרכן אותה אהבה, חום ושמחת-חיים, הנובעת מהסיפורים עצמם.

8. מתוך אחרית דבר — מאת מ' אורן.

"ידידי החלום"

מאת ד"ר אסתר טרסי

הסיפוק הרב מן הקריאה ומן הראייה של הספר החדש נובע, בין היתר מן התואם שבין תכניו לבין צורתו (החיצונית): הגודל — הגדול! המרחב — הרחב! קרי "אור" שבין שיר לשיר, הצבעים והקווים המוכרים של ילדי צילה בינדר.

ותכני הספר עצמם? ביד המהירה של ה"לוקטת" ובחושה הנבון הובא כאן מיטב השירה לילד שבספרותנו החדשה, ש"ראו אור בעשור השנים האחרון" ומעט מן הקלסית. השירים סודרו בשלושה מדורים. והם: במשפחה, אילן-וכאילו, שי מעולם החי.

מובן, קביעת המדורים הוא שרירותי. יכלו להיות מדורים אחרים שונים לחלוטין ואחרים, למשל: באין משפחה, השיר המציאותי או בעולם האמנות. במקרה זה מבחר היצירות יהיה שונה, ולא פחות טוב. אני משערת שהמלקטת בחרה ביצירות אלה מפני שהיו יפות בעיניה והחלוקה לפי הנושאים נעשתה לאחר מכן. אך גם אם היתה דרך הפוכה, ושלושת המדורים תוכננו מראש וחיפושי החומר נעשו בעטים — גם במקרה זה — התוצאה יפה.

כעת, הצצה חפוזה ל"תוכן" שבעמוד האחרון. כמשוער, השמות האהובים: לאה גולדברג, מרים ילן, זאב, אנדה עמיר, יונתן גפן, תרצה אתר, עודד בורלא, ע. הלל, ועוד; גם יאנוש קורצאק בין המשוררים — הפרוזאיקון בעל לב המשורר. ובדפדוף הלא-פזוי האטי, בתוך הספר עצמו נמצא ממיטב השירים. הנה הם מקובצים ביחד "הילד העצמאי" ו"הילד מן הדלי", והנכדים המתרפקים לסבתא ולסבא, וחמוטל הפחדנית עם הכלב המרגיע; ו"טלטל התאומים" והקרנף — שניהם צומחים ממעין

* ירדנה הדס (ליקטה), ידידי החלום — מבחיר שירים לילדים, ציירה: צילה בינדר, הוצאת עמיחי, 1978, עמ', מנוקד.

1. ארבעה ספרים נואת נורית זרחי

ארבעה ספרים מפרי עטה של נורית זרחי* ראו אור בשנת 1978.

"ישנונה", הוא ספר שירים, שלושת האחרים — סיפורים.

על-פי המתכונת המקובלת אצלנו ספר השירים מיועד לגיל הרך, וספרי הפרוזה מיועדים לילדים בכיתות בינוניות.

השירים אינם אחידים. יש מהם שהילד השומע, או הקורא, יבין את תוכנם וייהנה משטף הלשון ומגילוי "האני" שלו בתוכם. למשל השירים: "מדברת", "גברת זו", "לעולם", אך יש שירים "קשים" לתפיסה ולא יובנו ע"י הקורא הרך. הם מתוחכמים מדי. הסמליות שבהם זקוקה לפרשנות. הסיפור על הסוד ש"בלעתי אותו", והסיום "ובסוף זה פשוט מאד —

יוצא שאני הסוד

בלי סוד".

סיום זה כלל לא פשוט. והנאמר בו לא "יוצא" מן הנאמר בשלושת הבתים שקדמו לו.

על-כל פנים, אני מעדיף את נורית זרחי בשירה הפשוטים הריאליים, שבהם משתקף הילד וראייתו הוא את הסביבה. טובים בעיני האספקטים הפסיכולוגיים שבהם — אני מעדיף את אלה על פני השירים הדורשים פענות. שלושת הסיפורים יש בהם מסימני ההיכר של ספריה הקודמים של נורית זרחי, שבהם יסודות המציאות והדמיון משמשים בערבוביה זה ליד זה ("קרן ושמו מקרון" "הכורסא המתנדנדת" ואחרים). אך נדמה לי שאין בספריה החדשים של נורית זרחי שום חידוש, לא בתימטיקה ולא בדרך הכתיבה.

ומשום ששמה הולך לפנייה נראה לי, כי היתה חייבת להקפיד יותר עם עצמה ולהוציא מתחת ידה רק מה שתואם את מעמדה בספרות-ילדים בת זמננו. בעיני למשל "גן הבמבומבלים" אינו מוסיף גון לספרותנו. אדרבא, יש בספר משהו שלטעמי עלול לדחות את הצעיר מלקרוא בו.

1. ישנונה, ציורים: רות צרפתי, כתר 1978, 20 עמ'.

2. גן הבמבומבלים, ציורים: אלונה פרנקל, הקיבוץ המאוחד תשל"ח, 118 עמ'.

3. תנינה, ציורים: אבנר כץ, מסדה 1978, 62 עמ'.

4. המסע בפרוסה 1, ציורים: אבנר כץ, מסדה 1978, 40 עמ'.

ההומור ה"בורלאי"; במיוחד הטלטל המפליג בדמיון כל עוד הדמיון משרת את צרכיו המציאותיים דווקא / שני ופלים! / והמתפקח מיד במלוא הפקחון הריאליסטי מכל אשליה, כשצריך לעשות פעמים את השיעורים! ולא עוד: גם בעל החלומות הבלתי-נשכה, שאבד לו ולא אבד הכדור עם אחותו האכזרית. עד היום לא נמצא איש, שיאמר לה: הניחי לו, לאחיד, להיות ולשחק באשליה... (עמ' 58).

לא קוראים, אלא במשותף עם ראיית הציורים. אותם הקוים הרכים והחמים של ראשי ילדים, הידועים מספרי ילדים אחרים, המאוירים בידי צילה בינדר, אותן הרגלים הגלמניות, הלא-מחוטבות, המתוקות. חבל רק, שפני המבוגרים רובם חסרי מבע וחסרי גיל. הם אינם מבוגרים דיים. אולי רמז קל להיותם הורים לא בשלים. ודאי לא במכוון. כן מצער קצת אי-הדיוק בפרצופו של הילד "שלבדו בבית" (עמ' 18), שפניו כפני בן ארבע-חמש, והרי השיר של לאה גולדברג מעיד, שהוא מוכרח להיות גדול יותר, שכן: "קראתי שלשה עבודים..." אבל הפרטים הקטנים האלה אינם גורעים אלא מעט מן הרושם המצויין של איורו של הספר כולו.

וחזרה לטכסטים: בשדה השירה העברית החדישה לילדים מופיעים באחרונה פרחים רבים. הלוקט צריך לעבור על שפע של יצירות, כדי לבור ביניהן את הפרח היפה והחסון, זה שעתיד לעמוד בפני כמישה. אכן הקובץ מוכיח — למעט יצירות אחדות בלבד שכולן יפות "וחסונות" ואף קולעות בדיוק לחוג הקוראים והמאזינים בגילאי "מארבע עד שמונה", כדבר המבוא.

ולסיום הערה אינפורמטיבית אחרונה: פתח דבר קצר ומאופק, המופנה למבוגרים, מקדם כל מזור ומזור. כמה טוב, שכה מאופק! אחרת היה הצביון הדיקטטי מאפיל על הספר ונוטל ממנו את ייחודו הפיוטי. שים לב לשם: י ד י ה ח ל ו ם !

נ.ב.

ועוד דבר סיום לא רשמי, סופי באמת, מעין פוסט-סקריפטום: לאחר שקראתי שנית במבוא, שיצירות אחדות באות גם מ"אוצר של הקלסיקה של ספרות הילדים בישראל" חבל, שאין בקובץ "קן הצפור" לביאליק. כמה היה משתלב יפה ומהווה גשר לשני המדורים, "במשפחה" ו"עולם החיי". חבל! ואולי במהדורה השניה?

"תנינה" ו"מוסע פרוסה 1" טובים בעיני מ"גן הבמבומבלים", וילדים, לדידי, ימצאו בהם עניין רב יותר. אף-על-פי-כן נראה לי, כי נורית זרחי תאכזב את חסידיה גם בספרים אלה ומוטב היה אילו פירסמה פחות אך תבעה מעצמה יותר.

2. "למעלה על הכוגדל - יומנו של נער במלחמת השחרור" **

מרדכי נאור פירסם כבר ספרים מספר לקוראים צעירים שנושאים היסטורי ותוכנם מלחמת השחרור והתקופה שטרם המלחמה. אולם ספר זה שונה מקודמיו בשניים: בתוכן ובצורה. הספרים הקודמים יש בהם סיפור מעשה, אך אין הוא משכנע באמינותו הריאלית. ספר זה משכנע ומהימן בתוכנו ובצורתו: הספר כתוב בצורת יומן וזה תורם להגברת האמינות.

היומן משתרע על פני תקופה ארוכה מנובמבר 1947 עד אפריל 1949. או בלשונו של המחבר: קרוב ל-17 חודשים יותר מ-500 ימים.

כדרכו של יומן יש בו רשימות קצרות ורשימות ארוכות יותר. הכל תלוי כמובן בעוצמת האירוע כפי שהצטייר בעיני הילד הרושם. הקורא מתרשם כי הנאמר ביומן אותנטי לחלוטין וכן מעיד גם המחבר בסוף הספר ונאמנים עלי דבריו.

הדברים כתובים לפי סדר כרונולוגי של ההתרחשויות, אולם אין זה ספר לימוד שעל-פיו יצטרך הקורא ללמוד את שאירע לפי הסדר. יכול הנער-הקורא לדפדף בספר ולמצוא עניין בכתוב, ויקבל מושג על הלך-הרוח ששרר ביישוב כולו בימים ההם.

אין הספר כתוב כספר מלחמה שיש בו מתח. אך הדברים עצמם טעונים מתח ואיני חושש לומר, כי מי שחווה בעצמו את החוויות של מלחמת השחרור ימצא עניין להיזכר בימים ההם בעזרת ספר-יומן זה.

** נאור מרדכי, למעלה על המגדל — יומנו של נער במלחמת השחרור, איורים: סול בסקין, הוצאת משרד הביטחון, 1977, 198 עמ'.
52

3. "עלילות השעון המעורר/מעשה בקנגורון" *

"עלילות השעון המעורר" הוא סיפור פשוט על שעון קפריזי שנתקלקל ותוקן. לכאורה סיפור ככל הסיפורים, אך יש בו רמזים על תלות האדם בטכניקה, אולי על אבדן עצמאות האדם שיוצר לעצמו כלי ונעשה תלוי בו. בסופו של דבר חוזר השעון למילוי תפקידו, שכן דבר שנוצר למטרה מסויימת חייב להמשיך ולשרת כפי שנקבע מראש. "מעשה בקנגורון" הוא סיפור על קנגורו שאיבד את כיסו. הסיבה לכך היא משום שהוא הכניס לכיס דברים שונים: "מסמר חלוד, חלוקי אבן, סוכריה שנמסה והמון דברים". כל אלה רבים ביניהם והכיס נקרע ללמדך — אל תשנה מעשי בראשית. הכיס של הקנגורו צריך שיהא מנוצל רק למטרה שלמענה נוצר — לקנגורון קטן. שני הסיפורים יש להם איפוא קו מנחה משותף: כל דבר במקומו ולפי טבעו. רעיון קביל גם על ילדים.

עיצוב הספר מקורי. שני הסיפורים מודפסים משני צדי הספר וכל אחד מהם מסתיים במלים: "הפוך את הספר / תמצא סיפור אחר".
השפה שוטפת, בלי סלסולים וללא התחכמויות. החרוזה כמעט טבעית. ילדים יקראו, או ישמעו, את הסיפור בעונג.

* יובל שושנה, עלילות השעון המעורר / מעשה בקנגורון, איורים: זינה שור, הוצאת כתר, 1978, 28 עמ', מנוקד.

(המשך מעמוד 33)

מות כללית מארצות אחדות וכן אפשר יהיה להבליט טוב יותר את המהותי המשותף על גבי היחודי.

לסיום, רצוי לכוון את הקוראים לפעילות יוצרת בכתב ובציור. המשימה: כתיבת ספר על ילד או ילדה בארץ-ישראל בלוויית ציור וצילום, כדוגמת הספרים שקראו. על ספר זה להבליט את המיוחד שבארצנו על רקע קיבוץ הגלויות. רצוי שהילדים יגיעו להבנת העובדה של היות עדות שונות בעם אחד. עובדת השוני תובן על רקע קריאתם של הספרים הקודמים. בכל עדה יש מהמיוחד הנובע בארץ המוצא. כמו כן, חשוב להדגיש, על רקע השינויים העדתיים, את המשותף והמהותי לעם-ישראל; כך שעל רקע הגיוון העדתי, היפה והמקובל על כולנו, יצוף המאחד והמשותף לכולנו כעם.

בדרך זו, עשויה הקריאה המונחית של סדרת הספרים על ילדי העולם לפתוח את הטיפול בנושא המכה גלים בימינו: "שילוב מורשת העדות", המחייב קודם כל הכרת תרבות העדות על גווניה, תוך פתיחות, התחשבות ויחס של כבוד לייחודי שבכל עדה ועדה.

צילה רון

לכיתות הנמוכות

לקט שירים לילדים מפרי עטם של משוררים שונים: לאה גולדברג, מרים ילן-שטקליס, אנדה עמיר-פינקרפלד, נתן יונתן, נורית זרחי, עליזה סטרוד, אלה אמיתי, תרצה אתר, ע' הלל ואחרים.

הספר מחולק לשלושה חלקים בהתאם לתוכנם של השירים: "במשפחה", "אלו וכאלו", "שי מעולם החיים". הרישומים — ברובם דמויות של ילדים ומבוגרים, וזה מתבקש מן התוכן — מלאי הבעה, ומוסיפים חן לספר שהוצא בצורה אלבומית.

סיפורו של ילד חסר-סבלנות שהשתכנע לנסות ולשוב ולנסות לעשות דברים, גם אם לא עלו יפה בפעם הראשונה. הילד הגיע לסיפוק בעשייתו וגבר על-ידי-כך על קוצר רוחו. הספר עשוי לעודד ילדים במצבים דומים.

רותי, בובת הסמרטוטים של מיכל, בת למתנחלים בשומרון, אבדה בשעה שעברו לדירתם החדשה. לשמחתה של מיכל נמצאה הבובה למחרת, בט"ו בשבט, בין השיחים בשעה שהילדים שתלו שתילים.

סיפור המעשה מלווה בתאור יחסי משפחה יפים ובתצלון-מים נאים הממחישים את המסופר.

סיפור בתרזאים על הילד אפרים, שהיה חייב לישון כל יום בצהרים, ומתוך אותו קושי מוכר להירדם בצהרים, עולים מחשבות והרהורים על עולם ומלואו שמציאות והלום משמר שים בהם בערבוביה, עד שנים ולא נים ובבלי דעת הוא שוקע בשינה עמוקה, חוויה המוכרת לכל ילד.

ציוריה של מלכה צ'יזיק משתלבים באופן אינטגרלי בסיפור, ואף הופכים חלק ממנו.

ידידי החלום, לקטה: ירד-נה הדס, איורים: צילה בינדר, הוצאת עמית, 1978, עמ', מנוקד.

היוד הצלחתי, כתבה: דבורה בן-נר, איורים: תרצה, הוצאת עופר, 1978, עמ', מנוקד.

מה קרה לפופה של הי-מתנחלת הקטנה? כתבה: אסתר הרפז, צילומים: י"י ברחי, גדפס בדפוס "קולור פרינט", 40 עמ', מנוקד.

מחשבות צהריים, כתב: אורי אורלב, איורים: מלי-כה צ'יזיק, הוצאת ספריית פועלים, 1978, עמ' 23, מנוקד.

הזנב השמן של הנומה, כתב: יהודה עמיחי, איורים: יונתן גרשטיין, הוצאת שוקן, 1978, עמ' 95, מנוקד.

הכבש השישה-עשר, כתב: יהונתן גפן, איורים: בית קליש, צילומים: אלו-נה אינשטיין, הוצאת גור, 1978, עמ', מנוקד.

שלומיאל איש חלם ועוד סיפורים, כתב: יצחק בש-ביס-זינגר, תירגם לעברית: צבי ארד, איורים: מרגוט צמח, הוצאת עם עובד, תשל"ח, 80 עמ'.

קובץ שירים על דברים שקרו לילד זדי, הוא דוד, במשך כל אחד מימי השבוע.

השירים מציגים היבטים רבים של חיי יום-יום של הילד ביחסיו עם הוריו ועם הסובבים אותו, התנהגותו, חרדותיו, חלומותיו, צפיותיו וכו'.

השירים הם ברובם פרי הסתכלות של אב משורר בילדו הקטן.

איוריו של יונתן גרשטיין מלבבים ומהנים.

שירים המובאים מפיהם של ילדים ומספרים בעיקר על עול-מס הפנימי. אנו שומעים על ילדה שהוריה שואלים אותה תמיד "נו היית ילדה טובה?" הילדה בטוחה שהם אינם מחכים לתשובה ואומרת שגם אם היתה רעה לא היתה מספרת. על ילד שאוהב שוקולד, ארטיק, את גלית, את אמא ואבא, סבתא וסבא ועוד. על ילד שכשעצוב לו הוא מביט לשמים ומדמה שהוא רואה אדם מהלך על חבל ושר שירים. על ילדה שרוצה לנשק את אבא, אבל רק כשלחיו מגולחת, על ילד שפדי להירדם סופר כבשים וכל פעם נשאר אצלו הכבש השישה-עשר ואתו הוא נרדם וכו"ב.

נוסף לשירים נמצא בספר גם סיפור יפה על מלך שלא ידע לבכות.

עיצוב הספר מקורי — הוא מלווה באיורים נאים ובתצלונים.

לכיתות הבינוניות

קובץ סיפורים, בחלקם עממיים ובחלקם פרי דמיונו של המחבר, על חלם ותושביה. על רקע ההווי היהודי בעירה במזרח אירופה נרקמים סיפורי העלילה מלאי ההומור ורצופי מעשי הקונדס והמהתלות. כך למשל הסיפור על שלומיאל העני איש חלם שחלם להגיע לוארשה ולראות את רחובותיה הרחבים ובתיה הגבוהים. בהיותו בדרך חלץ נעליו, כיון חרטומיהן לכיוון וארשה ונרדם. אולם מישהו חמד לו לצון והפנה אותם לעבר חלם. שלומיאל, שהגיע חזרה לעירו, משוכנע שזוהי חלם שניה הדומה בדיוק לחלם שלו.

אונית כושים, כתב ואייר:
נחום גוטמן, הוצאת כתר,
1978, עמ' מנוקד.

המחבר מספר על הפלגה באונית טיול לאיטליה, כשעל סיפון
האניה קבוצת כמרים כושים מאמריקה, החוזרים מסיור
בארץ הקודש. דמויותיהם של הנוסעים ובעיקר זו של ה"דר-
טורה", משורטטים ביד אומן, מתוך הומור וטוב לב. אירוי
המשעשעים של נחום גוטמן, המלווים בהערות, מהווים חלק
מהותי מהסיפור עצמו.

גם הורד רקד, כתב:
יוסף חגני, איורים: תרצה
טנאי, הוצאת עופר, 1978.

שמונה סיפורים המביאים מהווי הילדים בבית-ספרם, אך
לא רק שם. הסיפורים קצרים, בחלקם מותחים והם מעלים
אנשים ומעשים שיכולים לשמש דוגמה לטוב. שנים מבין
הסיפורים מבוססים על הדמיון, השאר סיפורים ריאליס-
טיים.

צעירים ואמיצי לב, כתב:
אוריאל אופק, איורים:
תרצה טנאי, הוצאת עופר,
1978, עמ' מנוקד.

סיפורים למאה שנות פתח-תקוה ולשלושים שנות המדינה.
הסיפור הראשון, המוקדש לאם המושבות, מספר על מבצע
השמירה הראשון של אברהם שפירא הנער. שני הסיפורים
האחרים מוקדשים לנושא "שלושים שנה למדינה". הראשון
שבהם מספר על אומץ לבו של קשר צעיר הנוטל חלק
בקרבות בסמטאותיה של ירושלים ואילו הסיפור השני
"דגל הדיו" מספר על מבצע "עובדה" והנפת "דגל הדיו"
באילת.

הבאת העובדות ההסטוריות בדרך סיפורית מקלה על
קליטתן ומקרבת את ההתרחשויות אל הקורא הצעיר.

זה קרה ביום . . . 32
מאורעות בתולדות הע-
מים, כתב: ארנון מגן,
הוצאת הקיבוץ המאוחד,
1978, עמ' 208.

בספר שלושים ושנים מאורעות חשובים בקורות העמים
מאמצע המאה האחת-עשרה ועד ימינו. המאורעות ההיס-
טוריים מוגשים על-ידי מה שהתרחש ביום אחד, אולי המכ-
ריע, שקשור לכל מאורע. בצדק מציינ איפוא המחבר: שלר-
שים ושנים מאורעות — שלושים ושנים ימים.

לכיתות הגבוהות

סיפור על ילד עירוני הנקלט בקיבוץ יחד עם משפחתו.
בשלב הקליטה השונים נגלית לעיני הילד חברת הילדים
בקיבוץ, אורח חייה ובעיותיה. עולמם של ילדי הקיבוץ
מוצג במהימנות ובחיבה, בעיותיו של "הזר" מוארות בצורה
אנושית וחיובית.

אהוד מקבוצת נרקיסים,
כתבה: צביה גולן, אי-
רים: אלישבע לגדאן, ה-
צאת "גולדברג, 1978,
עמ' 112.

מי שנשאר עם עצמו —
הוא כבר לא לבד, כתבה:
מירה מינצר-יערי, היתר-
כי עץ: רעיה בר-אדון,
הוצאת הקיבוץ המאוחד,
1978, עמ' מנוקד.

ביברו של עולם, כתבה:
מירי דור, הוצאת הקיבוץ
המאוחד, 1978, עמ' 78,
מנוקד.

לילי הפרועה, כתבה ו-
איירה: רבקה קרן, הוצאת
ספריית פועלים, 1978,
עמ' 255.

בספר שירים מקוריים המספרים ברגישות ובתבונה, על
אהבה, מוות, פחד, חושך וכיו"ב. מעניינים במיוחד השירים
"איש עם פנים גדולות" ו"אנשים עם שמות" המגלמים
במלים פשוטות את ערכי היסוד של החיים.
השירים מלווים בחיתוכי עץ יפים ומעניינים הנוספים
נופך מיוחד לספר.

מהדורה חדשה של ספרה של מירי דור שהופיע לראשונה
ב-1964. בסגנון פיוטי מתוארים תולדותיהם ואורחות חייהם
של עשרים וארבעה בעלי-חיים. תעלומות עולם החי מועלות
במעטה של השקפת-חיים על פלא הבריאה והגיונותיה. בצד
כל סיפור על בעלי-חיים מובאים צילום מאיר עיניים והערות
מדעיות משל מנחם דור. ילדים אניני טעם ייהנו הנאה
רבה.

יומנה של לילי, ילדה מתבגרת שנמצאת בפנימיה בירושלים,
בה מנהלים הילדים חיי חברה משעשעים. לילי הפרועה,
שצכתה לכינוי זה בשל שיערה המקורזל, כותבת ביומנה על
חברותיה לחדר — טלי הגיינגית, לונה העולה החדשה מיוון
ונטליה העולה מרוסיה ותעלוליהן, על המורים בפנימיה,
על הבנים והאהבות הראשונות וכיו"ב.
השפה קלילה, ומורגש הרצון לכתוב ביומן בסגנון המצוי
אצל ילדים בגילה של לילי, כדי לשוות אותנטיות לדברים.
האיורים חיננים ומוסיפים לאוירה הקלה והמשעשעת
של הסיפור.

נתקבלו במערכת

1. אופק אוריאל, **בלונים! בלונים!**, הוצאת עופר, 1978, עמ' מנוקד.
2. אופק אוריאל, **צעירים ואמיצי לב**, איורים: תרצה טנאי, הוצאת עופר, 1978, עמ' מנוקד.
3. ביבר יהואש, **הגיבור מכלוב האריות**, איורים: אבנר כץ, הוצאת עם עובד, 1978, עמ' 148.
4. ברנר דבורה, **הידיד הצלחתי**, איורים: תרצה טנאי, הוצאת עופר, 1978, עמ' מנוקד.
5. גולדברג לאה, **בין סופר ילדים לקוראיו**, כינסה והקדימה דברים: לאה חובב, הוצאת ספריית פועלים, 1978, עמ' 172.

משוט בעולם

קונגרס בין-לאומי לספרות-ילדים

סיפורת מודרנית ריאליסטית לילדים ולנוער — זה היה הנושא המרכזי של הקונגרס ה-16 לספרות לילדים ולנוער, שנערך בסוף אוקטובר בעיר וירצבורג (גרמניה). הקונגרס אורגן ונוהל על-ידי המועצה הבין-לאומית לספרות-ילדים (IBBY), במלאת 25 שנה לייסוד המועצה.

בערב-הפתיחה החגיגי חולקו פרסי-אנדרסן לסופרים ולציירים של ספרי-ילדים. במדלית-הזהב רבת-היוקרה זכתה הסופרת האמריקנית פולה פוקס, שספריה "מתארים (כדברי השופטים) רגעים ומעמדים בחיי הילדים, העשויים להיות בעלי חשיבות מכרעת בהתפתחותם האישית"; יחד אתה זכה במדלית-זהב הצייר הדני סוונד אוטו. עיטורי-כבוד על-שם אנדרסן הוענקו לסופרים, מתרגמים וציירים מ-25 מדינות. המשורר הישראלי ע. הלל קיבל עיטור-כבוד על ספרו "קול דודי שמחה"; הציירת אורה איתן קיבלה עיטור על איוריה לספר "חגיגה של שירים", שבעריכת מנחם רגב; וזוהר שביט קיבלה עיטור על תרגומה המעולה לספר "תווית הקסמים" מאת א.ב. ווייט. מבין היוצרים האחרים, המוכרים לקורא הישראלי, יוזכרו: הסופר הרוסי סרגיי אלקסייב והציירת היהודיה-האמריקנית מרגוט צמח (שאירה את ספרו של יצחק באשביס-זינגר "שלומיאל איש חלם").

בחמשת ימי הקונגרס הושמעו עשר הרצאות על בעיות הסיפורת המודרנית ריאליסטית — תפקידיה, יעודיה והשפעתה על הקוראים הצעירים. לאחר כל הרצאה נערך דיון ער, ולעתים אפילו נוקב על בעיות הקריאה של בני-הנעורים. ההרצאה המרשימה ביותר הושמעה על-ידי הסופרת-המחנכת הנורבגית טורדיס אריאסטר; נושא הרצאתה היה: הצעיר הנכה והמוגבל בספרות-הילדים והנוער. בין המרצים האחרים (מארצות-הברית, ברית-המועצות, יפאן, בריטניה, גרמניה ועוד) היתה גם ד"ר זוהר שביט מאוניברסיטת תל-אביב, שהרצאתה הקצרה הוקדשה לבעיות התרגום של סיפורת ריאליסטית לילדים. קאזימיז' דבניצקי מפולין נשא הרצאת-אורח על חייו ויצירתו של יאנוש קורצ'ק.

היום האחרון של הקונגרס הוקדש לבחירת מוסדות המועצה לספרות-ילדים. ברוב המוסדות נערכו חילופי-גברי. במקום הנשיא היוצא — ד"ר הנס האלבי מגרמניה — נבחר נשיא חדש, קנוד האוברג-טיקסן מדנמרק. ד"ר אוריאל אופק נבחר מחדש למערכת כתב-העת הבין-לאומי Bookbird. לבסוף הוחלט, כי הקונגרס הבא ייערך בעוד שנתיים בפראג (צ'כוסלובקיה).

6. גולן צביה, **אהוד מקבוצת נרקיסים**, איורים: אלישבע לנדאו, הוצאת י גולדברג, 1978, 112 עמ'.
7. גלזמן שרה, **הכלנית**, הוצאת עופר, 1978, 12 עמ' מנוקד.
8. גלזמן שרה, **חג בחוצות ירושלים**, הוצאת עופר, 1978, 12 עמ', מנוקד.
9. דפנא אביטל, **פתאום ורעמסס**, איורים: יעקב קמחי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1978, 32 עמ', מנוקד.
10. הדס ירדנה (ליקטה), **ידידי החלום**, איורים: צילה בינדר, הוצאת עמיחי, 1978, 88 עמ', מנוקד.
11. הריאט מרטינו, **הרפתקה בפיורד**, תרגום: א' בן מרדכי, ספריית אורן, הוצאת אלישר, 1978, 142 עמ'.
12. ורדי זאב, **כיצד נעלם סעיד?**, איורים: יעקב גוטרמן, הוצאת ספריית פועלים, 1978, 152 עמ'.
13. זרחי נורית, **גן הבמבומבלים**, איורים: אלונה פרנקל, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1978, 48 עמ', מנוקד.
14. חביב יפרח, **אדוני ראש העיר**, איורים: יפה טלרק, הוצאת מלוא, 1978, 114 עמ'.
15. חנני יוסף, **גם הורד רקד**, איורים: תרצה טנאי, הוצאת עופר, 1978.
16. חנני יוסף, **מה לעשות, מה לעשות**, הוצאת עופר, 1978, 16 עמ', מנוקד.
17. טווין מרק, **בן-המלך והעני**, תרגמה לעברית: דליה למדני, איורים: רוברט הודג'סון, הוצאת כתר, 1978, 165 עמ'.
18. מורג אלי, **הטייסים הצעירים בתעלומת החבלה במטוס**, איורים: ראובן נוטלס, ספריית אורן, הוצאת אלישר, 1978, 120 עמ'.
19. מורג אלי, **הסיירת הצעירה במבצע "פצצה בשוק!"**, איורים: ראובן נוטלס, ספריית אורן, הוצאת אלישר, 1978, 119 עמ'.
20. מינצרי-ערי מירה, **מי שנשאר עם עצמו — הוא כבר לא לבד**, חתוכי עץ: רעיה בר-אדון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1978, 56 עמ', מנוקד.
21. נפתלי ניצה, ניר-יניב, נחמה, **מילון צעיר**, איורים: שרה ברקאי, הוצאת עם עובד, 1978, 124 עמ', מנוקד.
22. סופר אסתר (ערכה), **כתר של שירים**, איורים: אורה איל, הוצאת כתר, 1977.
23. עמיחי יהודה, **הזנב השמן של הנומה**, איורים: יונתן גרשטיין, הוצאת שוקן, 1978, 95 עמ', מנוקד.
24. פרידס יהודה, **הטלפון**, הוצאת עופר, 1978, 16 עמ', מנוקד.
25. קופר אילווין, **קרן בודד בערבה — הרפתקאותיה של משפחה אמריקאית בדרך מערבה**, תרגום: ש' גולדברג, ספריית אורן, הוצאת אלישר, 1978, 136 עמ'.
26. תמונה בנימין, **המלך ישן ארבע פעמים ביום**, איורים: דני קרמן, הוצאת עם עובד, 1978, 92 עמ'.

ספרות ילדים בארצות הברית

מאת גרשון ברגסון

9 קטלוגים

גופים שונים מפרסמים מדי שנה רשימת ספרים מומלצים, בדומה לקטלוג הממויין שלנו.

הקטלוגים בעיקרם הם של גופים פרטיים — המו"לים, אך יש גם של מוסדות ציבוריים.

4 פרסים לספרות ילדים

מדי שנה מחלקים פרסים לספרות ילדים*, הפרסים ניתנים על ידי גופים שונים, פרטיים וציבוריים. יש פרסים ויש מדליות ומספרם כדי 60 מדי שנה. הפרס ניתן בעד הטקסט, העיצוב, או הציור והאיור. ראשיתם של הפרסים בשנות ה-20, רובם אחרי מלחמת העולם השנייה.

יש גם פרס שניתן ע"י Jewish Book Council of the National Welfare Board. בין מקבלי הפרס הספר "תולדות מצדה" של ידן בעיבודו של גוטליב, "תולדות ישראל" מאת מאיר לוי, "השואה", ועוד ספרים שנושאייהם יהודיים מובהקים.

שניים מבין הסופרים שקבלו כ-20 פרסים כל אחד, הם יהודים, שבביס-זינגר קיבל 4 פעמים פרסים.

אגב: בספריית הקונגרס ביקשתי מאת מנהלת המחלקה לספרות ילדים — מונמ-חית ממדרגה ראשונה לנושא זה — שמותיהם של חמשת סופרי הילדים הטובים ביותר.

היא נקבה בחמישה שמות ואמרה לי:

"אגב — 4 מהם יהודים, רק עתה שמתי לב לכך", והיא אינה יהודיה.

יש ומדביקים על המעטפה תדפיס של המדליה או תו אחר לציון שהספר זכה בפרס. תו זה מבליט את ערכו של הספר.

1. א. המשך של המאמר שנתפרסם בחוברת א' (י"ז).

ב. בעקבות רשימתי הקודמת שבה הזכרתי בסעיף 7 עיתון מקצועי המוקדש לקריקט, ביקשני ד"ר אוריאל אופק, יועצנו המדעי, להזגיש כי בארצות הברית מופיע עיתון ילדים תחת השם Cricket והוא "עיתון ספורטי מפורסם ומעולה". תודתי נתונה לד"ר אופק על ההערה.

ג. היקף הפעילות מדהים. בארצות הברית מופיעים כ-3000 ספריילדים בשנה, אצלנו כ-300. כל אחד מאתנו יודע שאין פעילות זאת נמדדת לפי יחס מספרי של האוכלוסיה. ודאי שהכמות אינה מצביעה על איכות הספרים.

מאת המערכת

א) ד"ר מנוחה גלבוע בקשה להשתחרר מחברות במערכת רבעונו ונענינו לה. ד"ר גלבוע היתה חברה במערכת מאז ייסודו של הרבעון ותרמה רבות בקביעת מגמתו.

אנו מביעים בדרך זו את תודתנו החמה לד"ר מנוחה גלבוע ומקווים שתמשיך לתרום לפיתוחו של הרבעון בעצותיה ובהשתתפותה הפעילה בו.

ב) לציון 5 שנים להופעת הרבעון נפרסם בחוברת כ' של שנה זאת, הצעות, רשימות, הערות של קוראינו בכל הנוגע לרבעונו — תוכנו וצורתו.

אנו מבקשים מקוראינו לשלוח אלינו את דבריהם עד האחד במארס 1979.

ג) למערכת מגיע חומר, שלצערנו אינו מוכן לדפוס כהלכה.

אנו מבקשים מאת כותבינו להקפיד על-כך שהחומר יהיה מודפס במכונת כתיבה או לפחות כתוב בכתב-יד ברור. לא נוכל לטפל בחומר שלא הוגש כנדרש לעיל.

ד) מפאת ריבוי החומר אנו נאלצים להגביל את עצמנו בהיקפו.

אנו מבקשים מאת המחברים להגיש מאמרים שמספר המלים בהם לא יעלה על 4000.

אל: המדור לספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות

רח' דוד המלך 18, ירושלים.

1. אני מבקש להיות מגוי על כתב-העת לשנת תשל"ט (4 חוברות).

2. נא לשלוח לי את החברות "ספרות ילדים ונוער"

תשל"ה — חוברת א', חוברת ב', חוברת ג', חוברת ד'.

תשל"ו — חוברת א' (ה'), חוברת ב' (ו'), חוברת ג' (ז'), חוברת ד' (ח').

תשל"ז — חוברת א' (ט'), חוברת ב' (י'), חוברת ג' (יא), חוברת ד' (י"ב).

תשל"ח — חוברת א' (י"ג), חוברת ב' (י"ד), חוברת ג' (ט"ו), חוברת ד' (ט"ז).

3. במצורף צ"ק / המחאה ע"ס ל"י משוך על "קרן בית הנשיא"

(לפי 10 ל"י החוברת).

את התשלום אבצע עם קבלת החוברת.

השם:

המען:

* יש לסמן ב- X את המבוקש ואת דרך התשלום במשבצת המתאימה.

ד"ר א' אופק, ג' ברגסון, ד"ר א' טרסי, צ' רון: ראה חוברת א' (י"ג).
 ש' איתן: ראה חוברת ג' (ט"ז).
 ר' גפן-דוהן (ג"ד): ראה חוברת ד' (ט"ז).
 ח' ויזל: ראה חוברת א' (י"ז).
 הרצליה רו — סופרת, מבקרת ספרות, מרצה בספרות ילדים.
 יוסף שה לבן — מבקר ספרות.

ה ת ו כ ו

3	עיון ומחקר
	מילונים לילדים — גרשון ברגסון
10	"בן שעשועים", 20 שנה לשבועון-הילדים העברי הראשון —
17	ד"ר אוריאל אופק
	ויזתא — צעיר בניו של הצורר — שולה איתן וירדנה חדס
25	דמויות
	שמואל יזרעאלי — ד"ר אוריאל אופק
27	חווית הקריאה
	הביאו לדפוס: ד"ר אסתר טרסי וחיה ויזל
29	מיתודה
34	הרהורים על "ילדי העולם" — צילה רון
	על ילדים חריגים בספרות-ילדים — הרצליה רו
41	ביקורת
44	"חוויות מן החדר" — יוסף שה-לבן
49	לצחוק ולחלום בדרכי מעשיות משלנו — רות גפן-דוהן
51	"ילדי החלום" — ד"ר אסתר טרסי
	במבט ראשון: 1. ארבעה ספרים מאת נורית זרחי; 2. "למעלה על המגדל — יומנו של נער במלחמת השחרור"; 3. "עלילות השעון המעורר / מעשה בקנורון" — ג'ב
54	ממדף הספרים
57	סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות
	נתקבלו במערכת
59	משוט בעולם
60	קונגרס בין-לאומי לספרות-ילדים
	ספרות-ילדים בארצות-הברית — גרשון ברגסון

January 1979, Vol. V, No. 2 (18)
 ISSN 0334-276X

18 King David St.
 Jerusalem, Israel

CONTENTS

<i>Study and Research</i>	
Dictionaries for Children	Gershon Bergson 3
"Gan Shaashuim" — The First Hebrew Weekly for Children	Dr. Uriel Ofek 10
Vaizata — Hamman's Youngest Son	Shula Eitan & Yarden Hadass 17
<i>Personalities</i>	
Shmuel Yizre'eli	Dr. Uriel Ofek 25
<i>Reading Experiences</i>	
Dr. Esther Tarsi & Hava Wiesel 27	
<i>Methodology</i>	
Some Thoughts on "Children of the World"	Tsila Ron 29
On "Problem Children" in Youth Literature	Hertzlia Raz 34
<i>Reviews</i>	
"Experiences from the 'Heder'"	Yosef Seh-Lavan 41
Laughter and Dreams in Jewish Folk Tales	Ruth Gefen-Dotan 44
"My Friend, the Dream"	Dr. Esther Tarsi 49
1. Four Books by Nurit Zarchi; 2. "Vieu from the Tower"; 3. "Adventures of the Alarm Clock/ The Story of the Kangaroo"	Gershon Bergson 51
<i>From the Bookshelf</i>	
An Annotated List for the Lower, Middle and Upper Grades	54
<i>Books Received</i>	
57	
<i>Around the World</i>	
International Congress on Children's Literature	59
Children's Literature in the United States	Gershon Bergson 60
	62